

Obsah

Úvod.....	3
1.Právo verejné a súkromné	5
1.1.Crimen a delikt.....	6
1.2.Delikty a vznik záväzkov z deliktov	7
2.Zákony XII tabúl'	9
2.1.Náhrada škody v Zákone XII tabúl'.....	10
2.1.1.Actio de pastu pectoris	11
2.1.2.Krádež úrody	11
2.1.3.Actio aedium incensarum – žaloba z podpálenia domu	12
2.1.4.Actio de arboribus succisis – žaloba o st'atí cudzieho stromu	12
2.1.5.Actio de aquae pluviae arcendae – žaloba o tečúcej vode	13
3.Lex Aquilia	15
3.1.Historické pozadie	15
3.1.1.Rok 286 p.n.l.	16
3.1.2.Koniec 3. stor. p.n.l. – Púnske vojny	18
3.2.Aquiliov zákon	20
3.2.1.Druhá kapitola, žaloba proti adstipulátorovi	20
3.2.2.Kapitoly 1. a 2.	22
A Škoda	23
A1Objekt	23
A1.1.Kapitola 1.	23
A1.2.Kapitola 3.	25
A2 Spôsobenie škody	27
A2.1.Spôsobenie škody podľa 1. kapitoly – usmrtiť	27
A2.2.Spôsobenie škody podľa 3. kapitoly – poškodiť	29
A3Vyčíslenie škody	29
A3.1.Damnum emergens	30
A3.2.Lucrum cessans	30
B Protiprávnosť	31
C Zavinenie	33
C1 Subjekt	34
D Príčinná súvislosť	37

D1 Prerušená kauzalita	38
D2 Kumulatívna kauzalita.....	39
D3 Alternatívna kauzalita	39
F Sankcia	40
F1 Sankcia podľa 1. kapitoly	40
F2 Sankcia podľa 3. kapitoly.....	42
F3 Zapierajúci dlžník	42
4. Žaloby v rímskom práve.....	43
4.1. Legisakčný proces	44
4.2. Formulový proces	45
5. Iné žaloby na náhradu škody a acto de lege Aquiliae	48
5.1. Žaloby podľa zákona XII tabúl'	48
5.2. Iniuria	48
5.3. Žaloby zo zmlúv	48
5.4. Žaloby z deliktov	48
5.5. Cautio damni infecti	49
6. súčasná zodpovednosť za škodu	50
6.1. predchádzanie škodám	50
6.2. protiprávny úkon	50
6.3. škoda	50
6.4. Kauzálny nexus	51
6.5. príčinná súvislosť	51
6.6. Náhrada škody	51
Záver	53
Resumé	55
Zoznam literatúry	57

Úvod

Témou mojej práce je Lex Aquilia de damno, Akviliov zákon o škode a zmeny právnej úprav& zodpovednosti za škodu. Pred uzákonením lex Aquilia bola zodpovednosť za škodu čiastočne upravená v Zákonoch XII tabúl. Samotný Akviliov zákon bol prijatý počas pohnutých udalostí poslednej secesie plebis. Obsahoval novú, ucelenú, koncepciu zodpovednosti za škodu, ktorá navždy zmenila vnímanie tohto inštitútu.

Cieľom tejto práce bude popísať lex Aquilia. Ďalej sa budem venovať okolnostiam jeho vzniku a predchádzajúcej úprave v Zákonoch XII tabúl. Nakoniec sa budem zaoberať súčasťou právnou úpravou, ktorá stojí práve na rímsko-právnych základoch

Rímske impérium sa dávno rozpadlo, z fóra sú dnes už iba ruiny, ale rímske právo, napriek tomu, že ich väčšina študentov radí medzi dejepis, sú stále živé. Odrazy rímskeho práva sa nachádzajú v dnešných zákonoch a právnych pojmoch. Medzi právne inštitúty, ktoré korenia v starovekom Ríme patrí náhrada protiprávne spôsobenej škody.

„Každý, kto spôsobil škodu, je povinný ju nahradiť“. Aj malé dieťa si uvedomuje túto normu správania sa. „Každý zodpovedá za škodu, ktorú spôsobil porušením právnej povinnosti“, hovorí Občiansky zákonník. Jednoduché, jasné a spravodlivé. Málokto si uvedomí, že pôvod tejto vetičky sa skrýva v starom rímskom práve, a jej autor nie je bez mena. Možno to nepovedal presne týmito slovami, ale myšlienku vystihol.

Odplatu za spôsobenú škodu môžeme vysledovať až do praveku. Živelnú pomstu skúšali regulovať už najstaršie právne kodifikácie. Všetky boli veľmi konkrétne. Formulácia „každý, kto spôsobí akúkoľvek škodu“ neexistovala. Staré zákony poznali iba konkrétne skutkové podstaty a konkrétne osoby, ktoré sa činu mohli dopustiť.

Zákony XII tabúl, najstaršia kodifikácia rímskeho práva, obsahuje prísne kauzistickú úpravu. Nachádzame v nich zoznam činov, ktorými bolo možné protiprávne spôsobiť škodu, a trestov, ktoré postihli páchatel'a. Starí Rimania, v dobe spísania XII tabúl, nepoznali „škodu“ ako právny pojem.

Potom tribún ľudu, menom Aquilius, nechal schváliť zhromaždením ľudu nový zákon o škode. Netýkal sa jednej konkrétnej situácie. Nechránil jeden

objekt. Netrestal jeden čin. Hovoril asi toto: „Kto bezprávne poškodí cudziu vec, bude odsúdený zaplatiť vlastníkovi veci toľko, koľko tá vec najviac stála počas posledného roka“.

Pojem „vec“ bol v Akviliovom zákone, oproti Zákonov XII tabúl, určený veľmi široko. Tretia kapitola sa dala aplikovať na akýkoľvek majetok. Rovnako spôsob poškodenia sa netýkal iba jednej skutkovej podstaty. Nedosahoval ešte mieru všeobecnosti, ako dnešná právna úprava, ale to napravili prétori faktickým žalobami a žalobami utiles, a právnici v responsách. Na samotnom zániku Rímskeho štátu stála právna úprava zodpovednosti takmer v súčasnej podobe. Lex Aquilia stal základom pre inštitút zodpovednosti za škodu v právnom myslení našej civilizácie.

1.

Právo verejné a súkromné, zločiny práva verejného a súkromného

Damnum iniuria datum, bezprávne poškodenie cudzej veci – v rímskom práve je označovaný ako civilný delikt. Dnes je poškodenie cudzej veci trestný čin (§ 257 Trestného zákona¹) a radíme ho do trestného práva, ktoré spadá do verejného práva. Do ktorej skupiny teda patrí? Do práva verejného, alebo súkromného? A prečo?

Právo verejné sa vzťahuje na úžitok rímskeho štátu, právo súkromné na záujem jednotlivca. (*Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem*)².

Zločiny verejného práva boli také činy, ktoré ohrozovali priamo existenciu Ríma. Patrila sem hlavne vlastizrada, vražda slobodného človeka, podpaľačstvo, krádež úrody a činy proti bohom.

Crimen mal sakrálnu povahu. Bolo to porušenie zmluvy medzi bohmi a ľuďmi. Pravidlá trestného práva verejného vychádzali z prastarých zvykov predkov. Medzi crimen sa rátali aj činy proti štátu, menej závažné porušenie mohol páchatel' odčiniť obetovaním zvierat'a, alebo zaplatením príslušnej čiastky chrámu urazeného božstva. Závažné činy sa trestali tvrdšie. *Consecratio capitis et bonorum*, alebo zasvätenie, sa vyhlasovalo slovami „sacer esto“. Znamenalo to, že páchatel' je vydaný na milosť a nemilosť urazenému božstvu a už nie je chránený ani svetským právom, ani domácimi bohmi. Musel opustiť územie Ríma a mohol ho ktokoľvek zabiť. *Deo nectari* bol priamy výkon trestu.

Činy proti náboženstvu

Najznámejšie náboženské prečiny bolo strata panenstva vestálok. Trestalo sa smrťou. Znaky činu proti náboženstvu mala aj krádež úrody. Zlodeja obetovali bohyni Cere, ktorá bola ochranným božstvom poľnohospodárstva. Obetovaný mal byť aj patrón, ktorý zradí svojho klienta³. Na vzťahu patrón – klient bol totiž založený systém Rímskeho štátu. Kto zradil klienta, nespôsobil

¹ Zákon č. 140/1961 Sb. Trestní zákon, podobne tiež § 245 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon (SR)

² Ulpianus D 1,1,1,2

³ zákony XII tabúľ, 8/21 „patronus si clienti fraudem fecerit sacer esto“

škodu nejakej menejcennej osobe, ale podlomil vznešené ideály rímskeho občana. Dalo by sa povedať, že zrada klienta bola v časoch spísania Zákonov XII tabúl vlastizradou.

Proditio – vlastizrada

Najtypickejším činom, ktorý ohrozuje existenciu štátu je vlastizrada, proditio. Vlastizradou bolo podnecovanie nepriateľa proti vlasti, alebo aj akákoľvek dohoda s nepriateľom. Potom to bolo vydanie rímskeho občana do rúk nepriateľa. Vlastizradu stíhali špeciálni úradníci duumviri perduellionis. Za republiky sa stal vlastizradou aj pokus o návrat kráľovstva. V tomto prípade bolo príslušnými magistrátmi tribúni ľudu. Vlastizrada sa trestala vždy smrťou.

vražda

Parricidium, otcovražda, bolo usmrtenie slobodného človeka, otca rodiny. Podľa starého rímskeho práva, bol slobodným človekom iba pater familias. Všetky ostatné osoby podliehali jeho právomoci a boli v postavení otrokov. Neskôr sa premenila na homicidium, vraždu ľudskej bytosti.

Skupina chránených osôb sa počas republiky a cisárstva rozširovala, až v 4.stor.n.l. zahrňovala zabitie otroka, odloženie novorodenca, vyvolanie potratu a kastráciu. V ranorepublikánskom Ríme bolo zabitie otroka zničením cudzej veci, odloženie novorodenca právom otca rodiny. Parricidium zostalo ako zabitie vlastného otca. Trestalo sa tak, že páchatel'a zašili do vreca z mačkou, alebo kohútom a hodili do vody.

Rimania už od najstarších čias rozlišovali medzi úmyselnou vraždou a neúmyselným zabitím. Pri nedbalostnom zabití musel páchatel' verejne odovzdať pozostalým barana. Pri úmyselnom zabití bol vrah vydaný príbuzným zavraždeného, ktorí ho mohli pred ľudovým zhromaždením a s jeho asistenciou zabiť.⁴

1.1. Crimen a delikt

⁴ Kincl, J.; Urfus, V.; Skřejpek, M.; Římské právo, Praha: C.H.Beck, 1990

Rozdelenie na zločiny a delikty nebolo stabilné. Mnohé delikty sa v období medzi dobou kráľovskou a koncom dominátu presunuli medzi Crimen. Súviselo to z posilnením štátnej moci. Súviselo to so stratou hrdosti a samostatnosti rímskych občanov. Pater familias prestal byť všemocným pánom nad svojou rodinou. Rimania sa prestali spoliehať na svoju vlastnú silu, na pomoc svojej rodiny, na ochranu svojho pater familias, alebo patrona. Pozícia strážcu a ochrancu práva sa postupne presunula z bedier otca rodiny na štát.

1.2. Delikty a vznik záväzkov z deliktov

Delikty boli protiprávne činy, ktoré nepostihovali štát ako celok, ale súkromníka. Patrili sem krádež (furtum), protiprávne poškodenie veci (damnum iniuria datum), lúpež (rapina), urážka (iniuria). Škoda v nich bola spôsobená na súkromnom majetku a nijak neohrozovala pokojný chod štátu. Jedine poškodený majiteľ mal záujem na odstránení protiprávneho stavu a náhrade škody. Svoje práva si bránil sám, obrátil sa na svojho patróna, a až v poslednom rade sa dovoľával práva u štátnych úradníkov.

Riešenie náhrady škody sa pravdepodobne objavilo už v praveku. Svojpomoc, právo chrániť si svoj majetok, je prirodzeným právom. Z pohľadu histórie, je to prirodzenejšie ako právo na život. Medzi majetok totiž prví ľudia (či už Adam a Eva, alebo prvý homoidi) ráтали hlavne jedlo a nástroje používané na získanie potravy. Bez potravy človek umiera. Zbavenie človeka jeho majetku v prehistorických časoch bolo to isté, ako ho zabiť.

Aj keď niektorí (napr. Rousseau) hovoria, že existovala doba, kedy všetko bolo všetkých, súkromný záujem človeka je starý ako ľudstvo samo. V časoch nedostatku a hladu, si každý chránil jedlo a nástroje, potrebné na prežitie, pred poškodením. Cudzinec sa nemal čo vyskytovať v okolí tľupy. Bol podozrivý, že sa snaží kradnúť a škodiť. Škodcu, chytili a zabili (a v najdávnejších časoch aj zjedli⁵).

Škodca bol tiež členom inej tľupy. Tí si možno vážili jeho života. Preto ponúkli poškodeným náhradu – výkupné. Časom sa z toho stal zvyk a zo zvyku právo. Zajatcov nezabíjali, ale čakali výkupné. Je to jav, ktorý môžeme sledovať

takmer u všetkých národov. Viking sa mohol vyhnúť rodovej pomste zaplatením náhrady. V islámskom práve je to podobné.

Kým za povinného nezaplatili, sedel v dome poškodeného zviazaný – liquere. Rimania už neboli divochmi, ale dobrými hospodármi. Mali pôdu, mali svoju famillias a svojich bohov, ktorých nemohli len tak opustiť. Nebolo sa treba báť, že previnilec utečie. Poškodenému stačilo, zaviazať škodcu posvätným, právnym putom, že škodu nahradí.

Následkom deliktu bol záväzkový vzťah (obligácia) medzi páchatel'om deliktu (ako dlžníkom) a poškodený (ako veriteľ'om). Právne záväzky z protiprávnych činov na peňažné plnenie postupom času vytlačili pomstu a svojpomoc.

Vznik záväzkov zo zmlúv

Záväzok je právne puto, ktorým sme zviazaní právom našej obce, niečo plniť⁶. Jedná sa o právo relatívne. Neplatí erga omnes, ako právo vecné, ale iba inter partes, medzi stranami záväzku. Platí iba medzi dlžníkom, ktorý má plniť, a veriteľ'om, ktorému plnenie náleží, a ktorý má právo žalovať na nesplnenie.

Obligácia je realizácia a ochrana vecného práva. Vlastnícke právo sa skladá z práva vec používať, požívať, držať, disponovať s ňou, a zničiť ju. Pomocou záväzkového práva s vecou disponujeme, požívame jej plody, napríklad nájomné. Rušiteľ práva vec držať, požívať, používať, rozhodnúť o zničení je potom subjektom sekundárneho, sankčného, záväzku.

Záväzky vznikajú buď zo zmluvy, alebo z deliktu⁷. Kincl a Urfus tvrdia, že obligácie z deliktu sú historicky staršie. Obligácie zo zmlúv sa objavili až neskôr.⁸

⁶ Justiniánske inštitúcie, zostavil Peter Blaho. Trnava : Iura Edition, 2000.

⁷ Gaius – učebnice práva ve čtyřech knihách, k vydání připravil a latinského orginálu preložil Kincl, J.; Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 1999, přetisk, 3/88

⁸ Kincl, J.; Urfus, V.; Skřejpek, M.; Římské právo, Praha: C.H.Beck, 1990

2. Zákony XII tabúl'

Spísanie Zákonov 12 dosiek si vymohli plebejci po prvej secesii. Dovtedy malo právo sakrálny charakter a jeho vykladačmi a znalcami boli pontifikovia (prekladá sa ako „kňazi“, slovným základom je pontem facere – stavať mosty. Pontifik je osoba, ktorá premost'uje vzdialenosť medzi ľudským a božským svetom.). Pontifikom sa mohol stať iba patricij. Plebejci sa týmto cítili ohrození.

Zákon 12 dosiek má dva pramene. Rímsku tradíciu, právo patricijov a pontifikov a grécke kodifikácie práva. Bolo zvolených 10 mužov, decemvirov, patricijov aj plebejcov, ktorí mali v gréckych mestách naštudovať Solónove zákony a zákony iných gréckych miest. Decemvirovia mali mimoriadne právomoci, pretože na dobu ich pôsobenia boli suspendované všetky ostatné úrady. Po roku predložili ľudovému zhromaždeniu 10 dosiek zákonov, ale pretože sa zdalo, že nebolo spísané všetko, decemvirovia boli zvolení aj na nasledujúci rok. Jeden z decemvirov, Appius Claudius, sa podľa legendy snažil, pomocou zinscenovaného súdneho procesu, zotročiť plebejské dievča Verginiu. Udalosti s tým spojené viedli k povstaniu v Ríme a zvrhnutiu decemvirov. Dve dosky, ktoré boli dovtedy spracované boli schválené (presne ako predchádzajúce), ako zákon, lex, a všetky boli vystavené na fóre.⁹ Boli vystavené na verejnom mieste tak, aby k nim, teda k právu, mal prístup každý, nielen pontifikovia.

Nejedná sa o súpis všetkého rímskeho práva tej doby, zahrnuté boli iba ustanovenia nejasné, sporné a nové.

Okolo roku 390 p.n.l. boli počas galského vpádu zničené a už nikdy neboli obnovené. Ich obsah bol ďalej predávaný ústne. Ešte v Cicerovej dobe sa ich učili deti ako povinnú básničku. Originálny text sa preto nezachoval a jednotlivé ustanovenia poznáme iba z mnohých citácií, ktoré sa dochovali v dielach rímskych historikov, právnikov, gramatikov, rečníkov

⁹ Skřejpek, M.; Prameny římského práva, Praha: LexisNexis, 2004

a encyklopedistov. Jedná sa o viac ako 100 úryvkov, ktoré majú podobu priamych citácií alebo komentárov. Najstaršia rekonštrukcia pochádza už z roku 1616.¹⁰

Napriek množstvu citácií je v Zákone XII dosiek stále dosť neprebádaných miest. Mnohé časti sa prestali používať a stali sa nezrozumiteľnými už koncom klasického obdobia.

Bol to prvý a na dlho jediný súpis rímskeho práva. Zákony XII tabúl' nikdy neboli zrušené, ostali v platnosti až do pádu Rímskej ríše. Formálne platili až do Justiniárovej doby a odkazy naň nájdeme v Digestách aj v neskorších komentároch k rímskemu právu. Odkaz na Zákony XII dosiek nájdeme ešte v 6.stor. v diele sv. Augustína O Božom štáte. Ale pomaly a isto sa prestali používať. Mladšie zákony dávali žalujúcemu možnosť domôcť sa svojho práva ľahšie. Prétorské edikty rozšírili význam pôvodných ustanovení na nepoznanie. Gaius sa na Zákony XII tabúl' miestami odvoláva ako na najvyššiu autoritu, miestami sa sťažuje na ich nezrozumiteľnosť, dokonca na ich nespravodlivosť.

Maximum priestoru je venovaný procesnému právu. Je to pravdepodobne preto, lebo plebejci sa domáhali hlavne prístupu k právu a práve neznalosť procesných postupov im v tom bránil. Veľa miesta patrí trestnému právu. Injurii (aj s ublížením na tele), krádeži, náhrada škody, a hlavne krádeži.

2.1. Náhrada škody v Zákone XII tabúl'

Zákon XII tabúl' je právom chudobných roľníkov a pastierov. Pred poškodením cháni niektoré konkrétne hodnoty. Pastviny, sýpky, sady, a úrodu. Chránia to, čo roľník považoval za najdôležitejšie pre svoje prežitie.

Pokuta z poškodenia v Zákonoch XII tabúl' splýva s pokutou krádeže. Z pohľadu skutkovej podstaty je zásadný rozdiel, či vec bola poškodená, alebo ukradnutá. Z pohľadu majiteľa poškodenej, alebo ukradnutej veci je to celkom logické. Ani v jednom z prípadov nemôže vec používať tak, ako by si to želal. Preto je jedno, či obilie, alebo zviera, bolo ukradnuté, alebo zničené, či zabité. Už nie je v moci svojho právoplatného majiteľa.

¹⁰ Skřejpek, M.; Prameny římského práva, Praha: LexisNexis, 2004

Ustanovenia Zákonov XII tabúl' boli prísne kauzálne. Presne určovali okolnosti za akých sa poškodenému priznáva škoda, za akých je škodca povinný zaplatiť pokutu, a za akých má byť popravený. Na každý prípad sa vzťahovala zvláštna žaloba. Actio de lege Aquiliae nahradila väčšinu žalôb z poškodzovania cudzieho majetku vďaka svojej všeobecnosti a jednoduchosti. Je pravdepodobné, že Rimania doby kráľovskej poznali viac situácií a z nich plynúcich žalôb na náhradu škody. Zachovalo sa ich však iba pár, pretože lex Aquilia ich svojím rozsahom úplne prekryla a v dobách právnej literatúry a komentárov boli už nadobro zabudnuté.

2.1.1. Actio de pastu pectoris

Ulpianus píše: povie sa, že škodu spôsobilo cudzie štvornohé zviera, ... prikázal zákon (XII tabúl'), aby buďto bolo vydané škodné zviera, alebo ponúknuté ocenenie vzniknutej škody

Vlastník pozemku, ktorý spáslo cudzie dobytča, mal proti majiteľovi toho zvierat'a actio de pastu pectoris. Pôsobila proti majiteľovi zvierat'a. Nemohla byť na vydanie majetku, pretože pastva už neexistovala. Majiteľ zvierat'a si teda mohol vybrať z dvoch možností. Buďto dodatočne „odkúpil“, čo bolo spasené. Alebo mohol „vrátiť“ pastvu v podobe vypasného zvierat'a.

Toto ustanovenie sa týka škody spôsobenej bez zavinenia majiteľ'a zvierat'a.

2.1.2. Krádež úrody

Plínius popisuje iné ustanovenie XII tabúl'. Týka sa dospelého, ktorý v noci pásol (dobytok) na cudzom, alebo posekal orbou získané plodiny. Takýto človek nehradil škodu, ale bol obetovaný bohyni Cere.¹¹ Krádež poľnohospodárskych produktov sa trestala podstatne tvrdšie ako krádež čohokoľvek iného. Za obyčajnú krádež bola pokuta, za krádež obilia a otrokov bol trest smrti.

Furtum – krádež bola deliktom súkromného práva. Poškodený mal nárok na vrátenie veci a zaplatenie pokuty. Krádež úrody sa trestala smrťou. Niesla znaky sakrálneho zločinu. Zločinec bol obetovaný bohyni úrody. Nemusel nič

¹¹ Skřejpek, M.; Prameny římského práva, Praha: LexisNexis, 2004

vydať majiteľovi poľa. Nehradil škodu, ani neplatil pokutu. Poškodený nemal nárok na súkromnú pomstu. Tá patrila božstvu.

Prétorský edikt prikázal, že v prípade, keď obilie spásla nedospelá osoba, postupovalo sa podobne ako s dobytkom. Deti nemajú toľko rozumu ako dospelí. Ich správaniu chýba veľká časť zavinenie. Mali ich zbičovať a odsúdiť ich, vlastne ich otca na náhradu škody, alebo dvojnásobku škody. Či sa hradí škoda, alebo jej dvojnásobok, bola asi otázka okolností. Iný rozum má malé dieťa, iný skoro dospelý mladý človek.

2.1.3. Actio aedium incensarum – žaloba z podpálenia domu

Kto podpáli stavenie, alebo hromadu obilia, ležiacu vedľa domu, má byť spútaný, zbičovaný a upálený, ak to spáchal vedome a s rozvahou; ak náhodou, to je z nedbalosti, má nahradiť škodu, alebo, ak je menej zámožný, nech ho stihne ľahší trest.¹²

Pri podpaľáctve je dobre viditeľný rozdiel medzi úmyslom a neúmyselným činom. Za úmysel bol trest smrti, za nedbalosť iba náhrada škody a aj tú bolo možné znížiť. Úmyselné podpaľáctvo skoro prestalo byť deliktom a zaradilo sa medzi crimen. Nedbalostné podpálenie spadalo pod náhradu škody podľa lex Aquilia. Z náhodného vznietenie ohňa nebola žiadna žaloba. Ak mal vlastník dôvod obávať sa, že jeho sused môže nešikovnosťou spôsobiť požiar, mohol preventívne žiadať kauciu z hrozacej škody.

2.1.4. Actio de arboribus succisis - Žaloba o sťaťí cudzieho stromu

Je stanovené, v Zákonoch XII tabúl, aby ten, kto by protiprávne sťaťal cudzie (stromy) zaplatil za každý 25 assov¹³. Prétorské právo neskôr zvýšilo pokutu na dvojnásobok hodnoty stromu.

Táto žaloba sa týkala stromov a vínnej révy. Napriek tomu, že stredná Itália bola v staroveku pravdepodobne zalesnenou krajinou, stromy predstavovali značný majetok. Ich hodnota sa zvyšovala postupujúcim odlesňovaním. Kvalitné drevo, stavebné, alebo určené na kúrenie, nebolo lacné. Ovocné stromy predstavovali stály zisk. Žalude boli tak cenným krmivom,

¹² Skřejpek, M.; Prameny římského práva, Praha: LexisNexis, 2004

¹³ Skřejpek, M.; Prameny římského práva, Praha: LexisNexis, 2004

že rímske právo riešilo zvláštnou žalobou žalude popadané na cudzí pozemok. Rozšírené bolo aj pestovanie viniča. V období vrcholnej republiky tvorilo víno vysoký podiel domácej produkcie. Vinič je rastlina, ktorej trvá niekoľko rokov, kým začne rodiť plody. Navyše je citlivá na najrôznejšie podnety. Založiť sad, alebo vinicu, si vyžaduje mnoho námahy, investícií a času. Škoda spôsobená vyrúbaním stromom bola značná.

Vyrúbanie stromov muselo byť protiprávne. Bolo dovolené odrezat' z cudzieho stromu vetve, ktoré presahovali na cudzí pozemok, do výšky 15 stôp. Podobne *actio de arboribus caedendis* dával právo vlastníkovi pozemku prerezať korene stromu, rastúcim na susednom pozemku, ktoré prerastajú na jeho pozemok.

Actio de arboribus caedendis malo aj druhú stranu. Ak strom svojimi konármi ohrozoval stavbu na cudzom pozemku, mal majiteľ povinnosť stromu povinnosť obrezať vetve tak, aby neškodili.

Existovala služobnosť, právo rúbať stromy na cudzom pozemku. Ak majiteľ stromov nepoužil žiadnu žalobu proti osobe, ktorá mu bezprávne ničila porast, mohol škodca vydržať toto právo. Majiteľ mohol použiť *actio de arboribus succisis*, na pokutu 25 *assov* za vyrúbaný strom, a *actio negatoria* proti pokračovaniu v činnosti vyrubovania.

2.1.5. Actio de aquae pluviae - o tečúcej vode

Rím mal stále problémy s vodou. Obdobia sucha sa striedali s privalovými dažďami. Polia boli umiestnené na terasách tak, aby z nich stekala prebytočná voda. Svahy boli strmé, všetka dažďová voda z nich prudko stekala a pôsobila škodu na nižšie položených pozemkoch. Majitelia sa snažili prípadné škody eliminovať úpravou terénu, kopaním odtokových jarkov, stavaním hrádzí a podobne. Každá úprava mohla mať vplyv na susedné pozemky. Buď ich odrezala od vody, alebo, naopak, spôsobila záplavy, zničenie úrody a možno aj trvalé znehodnotenie pôdy eróziou.

Cieľom *actio aquae pluviae arcendae* bolo odstránenie nepriaznivého stavu. Povinnosťou odsúdeného nebolo uhradiť škodu, ani platiť pokutu, ale zdržať sa nepriaznivého vplyvu na cudzí majetok. Vlastník poškodzovaného pozemku musel zachovať dostatok bdelosti a žalovať skôr, ako nastala škoda.

Pre použitie žaloby stačila rozumná obava, že je pozemok ohrozený. Vznik škody nebol nutný.

3.

Lex Aquilia

3.1. Historické pozadie uzákonenia lex Aquilia de damno

Rimania boli stále v prvom rade jednoduchými roľníkmi. Žili na svojich vidieckych statkoch, starali sa o svoje hospodárstvo. Obchodovali so susedmi. V druhom rade boli bojovníkmi. Neboli ani umelcami, ani filozofmi. Umenie a filozofiu začali pestovať až na prelome letopočtov, aj to išlo skôr o import a eklektizmus ako o samostatnú tvorbu.

Obyčajný občan republikánskeho Ríma trávil svoj čas na poli. Bojoval s prírodnými živlami, hlavne s vodou. Nízko položené polia mali priveľa vody. Rímske údolia boli pôvodne močiarimi. Vyššie položené polia mali vody nedostatok, alebo trpeli nárazovými zápalmi dažďovej vody. Polia sa ustavične zosúvali a bolo potrebné stále spevňovať pozemky.

Marcus Porcius Cato sa na sklonku republiky vyjadril:

„Keď chválili dobrého muža, chválili ho ako dobrého roľníka a dobrého gazdu. Domnievali sa, že takáto chvála je najvyššou chválou. Z roľníctva pochádzajú najzdatnejší muži i najstatočnejší vojaci. Ľudia, ktorí sa zaoberajú týmto zamestnaním, dosahujú najčestnejší a najstálejší zárobok, ktorý vzbudzuje najmenšiu závišť a majú najmenej zlých úmyslov“¹⁴

Vďaka týmto cnostiam sa im postupne podarilo ovládnuť celé Stredomorie. Aj keď sa postupne naučili žiť príjemnejším životom, dlho si udržali sedliacke tradície. Staré zvyky sa objavovali v Rímskom práve až do konca. Gaius miestami nechápavo komentuje staré zákony, ktoré dávajú zmysel pre sedliakov, ale nie pre obyvateľov jemného Helénskeho sveta.

Roľnícky vplyv je zjavný aj v zákonoch o škode. Pôvodné v Zákone XII sú vyslovene určené pre poľnohospodárov. Chránia úrodu, obydlia a všetok ťažko nadobudnutý majetok. Aj lex Aquilia trestá prísnejšie poškodenie vecí

¹⁴ Zamarovský, V.; Dejiny písané Rímom, Bratislava: Mladé letá, 1988

podstatných pre poľnohospodárstvo, ale je podstatne širší. Je možné ho aplikovať aj na predmety, o ktorých prostí rímski sedliaci ani len nepočuli. Pôvodný zámer Akviliovho plebiscitu bolo zjednodušiť vymáhanie pokuty za bezprávne poškodenie cudzej veci. Čas a právnici však dokázali, že jeho význam je podstatne širší. Stal sa základom, prameňom koncepcie súčasnej zodpovednosti za škodu. Na svoju dobu vyniká neobvyklou všeobecnosťou čo sa týka predmetu a kauzy.

3.1.1 Rok 286

Tradícia uvádza, že lex Aquilia bol prijatý okolo roku 286 p.n.l.. Novšie výskumy prijatie zákona datujú do obdobia po skončení 2. púnskej vojny, teda do obdobia 218 – 201p.n.l..¹⁵

Rok 286p.n.l. je rokom nasledujúcim po roku 287p.n.l., v ktorom bol schválený lex Hortensia, ktorý stanovil, že plebiscitá sú záväzné pre celý národ. Nezaväzujú iba plebejcov, ale aj patricijov.

Plebejci a patricijovia boli dve skupiny obývajúce Rím. Často sa hovorí, že patricijovia boli tí bohatí utláčatelia, a plebejci chudobní a vykorisťovaní. Táto teória nevyzerá dôveryhodne pretože aj medzi patricijmi boli chudobní, a medzi plebejcami boli bohatí. Ďalšou, logickejšou, domnienkou, je, že plebejci boli pôvodným, podmaneným obyvateľstvom.

Fustel de Coulanges (1830 – 1889) vo svojom diele Antická obec tvrdí, že plebejci neboli podmaneným národom, ale prišelcami, cudzincami, ktorí sa usadili pod hradbami Ríma a po niekoľkých generáciách prestali byť peregrínmi – tými, čo do Ríma dochádzali cez polia. S Rimanmi však nesplynuli. Dlho si udržali vlastnú kultúru: „...od Tita Livia, znalca starých tradíc, sa dozvedáme, že patricijovia nevyčítali plebejcom, že pochádzajú z dobytých populácií, ale že im chýba náboženstvo a rodina.“ Právo bolo pôvodne závislé na náboženstve. Existencia práva sa pripisovala božstvám, dodržiavanie zákonov bolo podmienené strachom z bohov. Najviac to vidno na manželstve, ktoré je dodnes nie len právnym, ale aj náboženským inštitútom. Dodnes mnoho náboženstiev zakazuje, alebo obmedzuje sobáš s príslušníkmi iných náboženstiev. V starom

¹⁵ Hausmaninger, H., Das Schadenersatzrecht der lex Aquilia, Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1987

Ríme to bolo širšie. Náboženské a právne inštitúty sa miešali. Plebejci a patricijovia mali prakticky oddelené právne systémy. Postupne sa na rozdiely zabúdalo, patricijovia a plebejci si boli podobnejší, ale tradícia delenia bola silnejšia, ešte Titus Livius spomína, že plebejci nemajú náboženstvo a otcov, že nemajú v Ríme korene.¹⁶

Secesie

V roku 494p.n.l. sa niečo v plebejcoch zmenilo. Už žili v Ríme dosť dlho. Bojovali zaň. Považovali ho za svoju vlasť. Ale Rimanmi boli iba patricijovia, potomkovia domácich. Plebejci mali stále postavenie cudzincov, aj keď v Ríme žili od pradávna. Príčinou vzbury bola asi hádka o rozdelenie pôdy, ktorú získali od Latinov po víťazstve pri Regillskom jazere. Potom bola vyhlásená vojna proti Aequom. Konzuli dali rozkaz postaviť vojsko. Titus Livius píše, že konzuli sa chceli v tejto vojne zbaviť vojska. Plebejci sa do vojska nedostavili, a odišli na Svätý vrch.

Začalo sa vyjednávať. Menenius Agrippa sa vyjadril v podobenstve: raz sa pohádali údy v tele – vyčítali žalúdku, že nič nerobí. Že mu nebudú podávať potravu. Nakoniec stratili silu všetky údy. V podobenstve Menenius ukázal, že patricijovia a plebejci sa navzájom potrebujú a bojom medzi sebou sa iba zbytočne oslabujú.¹⁷

Počas tejto vzbury vznikla nová rímska magistratúra – Tribún ľudu. Prví dvaja boli zvolení na Svätom vrchu, neskôr boli štyria, nakoniec ich bolo desať. Tribúnmi sa pôvodne nazývali náčelníci tribuí, alebo vysokí dôstojníci v légiách (tribúni militum). Funkcia plebejských tribúnov je možno nevznikli v roku 494, pri plebejskej secesii sa iba zmenili z vojenských veliteľov na civilných magistrátov. Ich prvou povinnosťou a právom bolo chrániť plebejcov (ius auxilli). Mohli zrušiť ktorýkoľvek zákon, o ktorom si mysleli, že by mohol ohroziť práva plebejcov (ius intercessionis, právo veta). Napokon mali právo trestať toho, kto neposlúchol ich rozkazy (ius coercendi). Tribúni boli nedotknuteľný, kto ohrozil tribúna, bol vydaný pomste bohov.

¹⁶ Coulanges, F., Antická obec, preložili Bryksí, J., Míkšová, K., a kol., Praha: SOFIS, 1998

¹⁷ Zamarovský, V.; Dejiny písané Rímom, Bratislava: Mladé letá, 1988

Moc tribúnov dosiahla vrchol v roku 287p.n.l., prijatím lex Hortensia, ktorým dosiahli väčšiu zákonodarnú moc, než akú mali konzulovia.¹⁸ Lex Hortensia stanovil, že plebiscity zaväzujú patricijov rovnako ako plebejcov. Plebiscity boli uznesenia *comitia plebis tributa* – plebejských snemov. Rímske snemy sa nemohli zísť samy, musel ich zvolať príslušný úradník s *ius cum populo agendi*. Tribúni mali *ius cum plebis agendi*, čo znamená, že určovali, kedy sa zídú *comitia plebis tributa*. Žiadne zhromaždenie nemalo vlastnú zákonodarnú iniciatívu. Mohlo prejednávať iba tie otázky, ktoré boli predložené magistrátom. V prípade *comitia plebis tributa* bol týmto magistrátom tribún ľudu. Pôvodne sa zákony delili na zákony prijaté ľuďom, ktoré zaväzovali všetkých, a plebiscity prijaté na plebejských snemoch, na ktoré nemali patricijovia prístup a preto zaväzovali iba plebejcov. Lex Hortensia toto delenie zmenil. Plebejci ovládli Rím a tribún ľudu sa stal magistrátom s najvýznamnejšou zákonodarnou mocou. A rok po tom tribún Aquillius presadil zákon o náhrade škody.

3.1.2. Púnske vojny

Druhé datovanie lex Aquilia je na koniec 3. storočia p.n.l. Jedná sa o obdobie, keď sa z roľníkov, ktorým trčala slama z topánok, stal svetovládny národ.

Rimania ovládli celé Taliansko. Jednotlivé mestské štáty sa stávali spojencami, alebo boli porazené a spojenectvo im bolo nanútené. Rím viedol výboje aj do Grécka.

Stredozemné more ovládol v troch Púnskych vojnách s mocným Kartágom. Kartáginci boli obchodníci. Ich hlavné mesto bolo centrom vtedajšieho svetového obchodu. Z neho ovládali všetky obchodné cesty a všetky strategické body. Medzi rokmi 264 – 241 p.n.l. prebiehala prvá Púnska vojna, v ktorej Rím získal Sardíniu, s jej bohatými mestami a prírodnými zdrojmi.

V druhej Púnskej vojne dobyl Rím samotné Kartágo. Ako pomstu, a možno ako prevenciu, za Hannibalove víťazstvá pri Trasimenskom jazere a Kannách, mu nanútili ničivé mierové podmienky. Kartágo stratilo všetku svoju

¹⁸ Bartošek, M.; Encyklopedie Římského práva, druhé vydanie, Praha: Academia, 1994.,

moc. Tretia Púnska vojna už iba dorazila to, čo z Kartága ostalo po druhej vojne.

Púnske vojny znamenali obrovské straty na životoch, veď iba v bitke pri Trasimenskom jazere zahynula celá štvrtina občanov Ríma. Polia boli zničené a neobrobené. Na druhej strane Rím získal bohatú korisť. Kartágo bolo predsa najbohatším mestom známeho sveta. Získali Kartáginské kolónie v Španielsku a v ostatných častiach Stredomoria. Ovládané územia boli zdrojom otrokov.

Na konci 2. stor. p.n.l. sa zmenili hospodárske podmienky Ríma. Skončilo sa obdobie dedinského Ríma a začala sa doba svetovládneho mocného impéria. Rím ovládol svet, rímsky občania prestali byť jednoduchými roľníkmi, ktorí svoje bohatstvo merali na dobytok, *pecus*, ale na peniaze, *pecunia*.

Zmenilo sa aj poľnohospodárstvo. Zo Sicílie a z Grécka, neskôr aj z Egypta, sa začalo dovážať obilie, ktoré bolo lacnejšie ako domáca produkcia. Rimania preto obmedzili pestovanie obilia a venovali sa viacej výrobe vína, olivového oleja a chovu dobytku¹⁹.

Nech už bol plebiscit prijatý kedykoľvek, z akýchkoľvek príčin, na jeho základe bola definovaná moderná zodpovednosť za škodu. Zákony XII tabúl popisujú prísne kauzálne situácie. Každá škoda a spôsob jej vzniku museli byť presne určené. Prvá kapitola lex Aquilia má ešte čiastočne charakter starej úpravy, aj keď objekt je definovaný širšie. Tretia kapitola zodpovedá súčasnému: akékoľvek poškodenie akéhokoľvek cudzieho majetku.

¹⁹ Burian, J.; Řím – světla a stíny antického velkoměsta, Praha: nakladatelství Svoboda, 1970

3.2. Akviliov zákon

Damnum injuria datum, predpoklady bezprávneho poškodenia veci a s ním spojené sankcie, komplexne upravoval lex Aquilia, niekedy doplnený dodatkom „de damno“ – o škode. Zákon mal 3 kapitoly. Prvá upravovala pokutu za zabitie otroka, alebo dobytku. Druhá kapitola hovorí o žalobe proti adstipulátorovi. Tretia pokutu za poranenie otroka, alebo dobytku, a za zničenie, či poškodenie cudzej veci.

3.2.1. Druhá kapitola, žaloba proti adstipulátorovi

Druhú kapitolu väčšina autorov vynecháva, pretože sa nikdy nepoužívala. Oproti ostatným dvom kapitolám, ktoré sú použiteľné na široký okruh prípadov, druhá kapitola sa týka iba jedinej situácie. V tejto kapitole Aquiliovho zákona sa stanoví žaloba proti adstipulátorovi ktorý by obmyselne, ku škode stipulátora, odpustil akceptačný peňažný dlh, a síce na toľko, koľko tá záležitosť obnáša. Je zrejmé, že touto časťou zákona sa zavádza žaloba na náhradu škody. Ale zaistiť to nebolo nutné, pretože žaloba zo zmluvy príkaznej v tejto záležitosti postačí. Podľa Aquiliovho zákona je však zapierajúci odporca žalovaný na dvojnásobok.²⁰

Žaloba podľa druhej kapitoly Aquiliovho zákona a žaloba zo zmluvy mandátnej

Adstipulácia je verbálny a akcesorický kontrakt, ktorým s i dal vedľajší veriteľ z príkazu hlavného veriteľa, a prípadne súčasne s ním, sľúbiť od dlžníka rovnaké plnenie. Mal povinnosť prijaté plnenie vydať hlavnému veriteľovi.²¹ Adstipulátor bol teda vedľajším veriteľom.

Príklad

Nieko, povedzme Titus, požičal dajme tomu Liviovi pluh. Titus sa chystal niekam nadľho odísť. Preto požiadala Negidia, aby bol vedľajším veriteľom. Livius stipuloval Titovi, že mu pluh vráti na začiatku jari. Podobne stipuloval to

²⁰ Gaius 4/215 a 216

²¹ Blaho, P.; Haramia, I.; Židlická, M.; Základy rímskeho práva, Bratislava: vydavateľstvo MANZ a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK v Bratislave, 1997

isté aj Negidiovi. Tak sa Negidius stal vedľajším veriteľom. Titus bol veriteľom hlavným. Prišla jar a Titov otrok chcel orať. Livius mu pluh nevydal. Prišiel za ním teda Negidius a dohodol sa Livom, že pluh vracať netreba. Titus napokon nemal pole zorané včas.

Adstipulácia je forma mandátnej zmluvy. Veriteľ (Titus) prikázal adstipulátorovi (Negidiovi), aby obstaral prijatie jeho dlhu. Adstipulátor je ako mandatár povinný plnenie (pluh) previesť na účet hlavného veriteľa, teda mandanta (odovzdať pluh Titovmu otrokovi). Mandatár, mal právo na náhradu nákladov a škody spojených s vymáhaním dlhu. Mandant mal nárok na to, aby dostal svoje plnenie riadne a včas (tak aby mohol poorať svoje pole). Podobne mu adstipulátor musel predložiť vyúčtovanie. Keď to nespravil, mal proti nemu hlavný veriteľ, mandat, actio mandanti directa. Na rozdiel od actio de lege Aquilia, adstipulátor bol zodpovedný aj za vis maior, vyššiu moc. Z Akviliánskej žaloby bol zodpovedný jedine za zlomyselnosť.

Ak sa adstipulátor dohodne s dlžníkom, že plniť nemusí, má hlavný veriteľ niekoľko možností. Môže žalovať podľa Akviliovho zákona na dvojnásobok. Vtedy musí dokázať, že taká dohoda existovala a navyše bola aj zlomyselná. Adstipulátor mohol, napríklad, odpustiť dlh z ľútosti nad nemajetnosťou dlžníka. Alebo pretože bol oklamáný, že dlžník už plnil hlavnému veriteľovi, alebo že plnenie je nemožné. Okrem Akviliánskej žaloby môže použiť actio mandati directa. Žaluje adstipulátora za to, že porušil svoju povinnosť držať sa príkazu. Neskúma prečo. Nie je potrebný ani zlý úmysel, ani nedbalosť. Stačí, že veriteľ nedostal čo mu patrí. Použitie actio mandati bolo pre žalujúceho pohodlnejšie. Preto starí právnici dospeli k názoru, že žaloba zo zmluvy mandátnej úplne stačí.

3.2.2. Kapitoly 1. a 3.

Prvky bezprávného poškodenia cudzej veci

Bezprávne poškodenie cudzej veci má nasledujúce prvky: škoda, protiprávnosť, zavinenie a kuzálny nexus.

Predpokladom pre použitie zákona je vznik škody. Chránenou hodnotou je cudzí majetok. Škoda musí byť spôsobená protiprávne a zavinená minimálne nedbalosťou. Činy vykonané v súlade s právom, alebo ako výkon práva, nemajú za následok bezprávne poškodenie (damnum iniuria datum). Podobne použitie lex Aquilia vylučuje, ak škoda bola spôsobená náhodou, alebo prírodnými silami. Kuzálny nexus je potom spojenie medzi škodou a protiprávnym činom.

A Škoda

Lex Aquilli stíhal protiprávne poškodenie cudzej veci. Hlavným predpokladom je vznik škody. Dnešná pravoveda definuje škodu ako „újmu, ktorá nastala v majetkovej sfére poškodeného a ktorá je objektívne vyjadriteľná v peniazoch ako všeobecným ekvivalentom. Je teda napraviteľná poskytnutím peňažného plnenia (pokiaľ nedôjde k naturálnej reštitúcii). Je jedným zo základných predpokladov vzniku zodpovednosti za škodu. Rozoznávame najmä škodu majetkovú a nemajetkovú a tiež skutočnú škodu a inú škodu – ušlý zisk.“²² (damnum emergens a lucrum cessans).

A1 Objekt

Objektom lex Aquilia je, podľa teórie práva, vlastnícke právo, ktoré je poškodením, alebo zničením, veci vážne ohrozené. Majiteľ poškodenej veci ju nemôže používať na ten účel, na ktorý je určená. Je problematické ju prenajať, alebo predať. A napokon, zničenie veci je neodmysliteľným právom majiteľa a nikoho iného. Týmto činom prichádza vlastník o celé vlastníctvo – už vec nedrží, nemôže ju používať, brať z nej úžitky, disponovať s ňou, a zničil ju už niekto iný.

Predmetom bola vždy cudzia vec, cudzí majetok. Nebolo možné spôsobiť bezprávne poškodenie veci ničej, alebo vlastnej veci. Pôvodne mal žalobu iba vlastník poškodenej veci. Neskôr prétor povolil žalobu aj držiteľom a detentorom.

A1.1. Kapitola 1.

Objektmi 1. kapitoly lex Aquilia je cudzí otroka, alebo cudzie štvornohé stádového zvieratá. Ide o veci mancipačné, hnutel'né a živé.

Veci mancipačné

Mancipačné veci sú, podľa Gaia, napríklad tieto: pozemky na Italskej pôde, ďalej otroci a tie zvieratá, ktoré sa dajú skrotiť ojom, alebo sedlom, ako

²² Svoboda, J.; a kol.; Slovník slovenského práva, Bratislava: Poradca podnikateľa, 2000

hovädzí dobytok, kone, osly...²³ Na vymenované a popísané zvieratá sa hodí aj definícia lex Aquilia: všetko sú zvieratá stádové a štvornohé. Výnimku tvoria ovce, kozy a ošípané. Tie sú zvieratá stádové a štvornohé, ale nedajú sa ani zapriať, ani osedlať. Všetky spomínané zvieratá však tvoria podstatnú časť majetku chudobného roľníka.

Význam chovu dobytky prudko vzrástol počas 2. púnskej vojny. Po ovládnutí Sicílie, najväčšieho dodávateľa obilia, Rimania sa začali viac venovať chovu dobytky. Zachovali sa zákony, ktoré zakazujú pásť na verejných pastvinách viac ako 100 kusov veľkého dobytky, alebo 500 kusov menších zvierat. Rímsky politik Marcus Portius Cato vo svojom spise De agricultura odporúča vydeliť asi 2/5 obhospodárenej pôdy ako pastviny pre dobytok. Na ďalších 2/5 sa pestovali olivy, na zvyšku vínná réva.²⁴

Medzi mancipačné veci patrili aj nehnuteľnosti, ale Akviliov zákon sa na ne nevzťahoval. Zem je nezničiteľná. Na jej poškodzovanie sa vzťahovala napríklad actio aquae pluviae arcendae.

V Zákonoch XII dosiek sa popisuje škoda spôsobená dobytkom, ale nie na dobytku. 1. kapitola rozširuje možnosť spôsobenia škody z objektov vymenovaných v XII tabuliach. K úrode, poľnohospodárskym plodinám, domom a poľnohospodárskym stavbám, ako sú sýpky a stodoly, pridáva široko koncipovaný okruh štvornohých, stádových zvierat.

Otroci ako objekt

V rímskom práve mal otrok postavenie veci. Boli majetkom svojho pána. Radili sa medzi inventár živý, na rozdiel od dobytky hovoriaci. Na druhej strane stále bol človekom a ani rímsky právnici to nepopierali. Gaius píše, že ten, koho otrok bol zabitý, má potom slobodnú voľbu, buď zažalovať z hrdelného zločinu toho, kto zabil, alebo vymáhať od neho náhradu škody podľa tohto zákona.²⁵ Bolo teda na pánovej vôli, či bude otroka považovať za vec, alebo za človeka.

²³ Gaius 2/14a

²⁴ Burian, J.; Řím – světla a stíny antického velkoměsta, Praha: nakladatelství Svoboda, 1970

²⁵ Gaius 4/213

A1.2. Kapitola 3.

V 3. kapitole sa „stanoví žaloba proti tomu, kto by poranil otroka, či toho štvornožca, ktorý sa počíta medzi dobytok, alebo kto by poranil, či zabil toho štvornožca, ktorý sa medzi dobytok nepočíta, ako je pes, alebo divoké zviera, napríklad medveďa, alebo leva. V tejto časti (zákona) sa stíha tiež protiprávna škoda spôsobená na ostatných živých tvoroch, ako aj na veciach, ktoré sú neživé.“²⁶

Kincl a Urfus majú podozrenie, že 3. kapitola bola pridaná až neskôr. Rozširuje náhradu bezprávne spôsobenej škody na všetky mysliteľné objekty. Všetky hmotné predmety, ktoré sa technicky dajú poškodiť. Už nie je deliktom poškodzovať iba vymenované objekty – úrodu, stromy, alebo skupiny objektov – štvornohé, stádové zvieratá, ale aj akýkoľvek cudzí majetok.²⁷

Keďže lex Aquilia sa týka poranenia, alebo zabitia cudzieho zvieratá je zásadné určiť moment, kedy je divoké zviera v majetku poškodeného, kedy je v majetku škodcu a kedy je vecou nikoho.

Divoké zvieratá

V rámci vymedzenia predmetu 3. kapitoly, Gaius vymenováva hlavne divoké zvieratá. Tie nepatria nikomu. Divé zvieratá, vtáci a ryby, teda všetky živočíchy, ktoré žijú na zemi, v mori, alebo vo vzduchu, stanú sa podľa *iuris gentium* okamžite vlastníctvom toho, kto si ich chytí. Lebo to, čo bolo predtým nikoho, patrí podľa prirodzeného rozumu tomu, kto sa toho prvý zmocnil. ... Každé divé zviera, ktoré chytíš, bude sa považovať za tvoje vlastníctvo, pokiaľ ho ovládaš. Ak ale z tvojho ovládania vyviazne a znovu nadobudne pôvodnú prirodzenú slobodu, prestane ti patriť a bude znova vo vlastníctve toho, kto ho ovládne. Za znovunadobudnutú slobodu sa však považuje sloboda vtedy, keď ti zviera zmizlo z očí, alebo keď ho síce máš na očiach, ale jeho prenasledovanie je ťažké.²⁸

²⁶ Gaius 4/217

²⁷ Kincl, J.; Urfus, V.; Skřejpek, M.; Římské právo, Praha: C.H.Beck, 1990

²⁸ INST 2,1,12,

Slobodný človek ako objekt – osoby alien iuris

Objektom lex Aquilia neboli slobodní ľudia ani časti ich tela. Rímsky právnici odôvodňovali takýto postup pravidlom: *Liberum corpus non recipit aestimationem* (hodnotu tela slobodného človeka. Rovnako sa predpokladalo, že človek nie je pánom svojich údov (*dominus membrorum suorum nemo videtur*). Majiteľom ľudského tela nebol nikto, preto sa na zranenie slobodného človeka Akviliov zákon nezbŕahoval.

Každé pravidlo má svoju výnimku: syn, dcéra a manželka boli síce slobodnými ľuďmi, ale vo vzťahu k otcovi boli v postavení otrokov. Pater familias bol pánom nad ich životom a smrťou, aj nad časťami ich tela. Otec ich mohol usmrtiť, alebo predať. Preto sa pri poranení člena rodiny dala vymáhať škoda rovnako ako pri poranení otroka.

Poranenie slobodného človeka bolo urážkou osobnosti. Bola upravená v Zákonoch XII tabúl na odvetu (talio, odveta podľa zásady „oko za oko, zub za zub“), alebo na pokutu²⁹. Prétori sa snažili odstrániť drastické sankcie a v edikte jednak neuznávali talio, jednak výšku pokuty upravovali v závislosti od okolností. Ako už bolo spomenuté, poranenie otroka sa tiež mohlo posudzovať ako poranenie slobodného človeka.

Škoda nemajetková ako predmet iniurie

Lex Aquillia sa vzťahoval iba na škodu majetkovú. Na škodu, ktorá sa nedá ohodnotiť peniazmi sa vzťahovala iniuria. Iniuria sa zvykne prekladať ako „urážka“, ale znamenala akékoľvek bezprávie páchané slobodnému rímskemu občanovi. Jednalo sa hlavne o škodu na cti, dobrej povesti, ublíženie na zdraví – to všetko postihovala iniuria. Iniuria sa trestala prísnejšie ako škoda majetková. Poškodená vec sa dá nahradiť, alebo opraviť. Škoda na dobrej povesti sa vynahradiť nedá. V Ríme sa podľa dobrej povesti vážila svedecká výpoveď. Na povesti závisela politická kariéra. Dobrá povest' bola, spolu s majetkom, kritériom, na základe ktorého cenzori menovali senátorov. Preto

²⁹ Zákony XII tabúl 8,2; 8,3; 8,5; -

8,2 Ak niekto niekomu zlomí ruku, alebo nohu a nedohodne sa s ním, nech sa siahne k odvete.
8,3 žaloba z osobnej urážky je buď legitímna, alebo honorárna. Legitímna žaloba vyplýva zo Zákonov XII tabúl: kto druhému spôsobí príkorie, prepadne pokute 5 a 20 sesterciov. Toto pravidlo bolo všeobecné; boli však aj pravidlá zvláštne, ako: ak zlomí ruku alebo palicou kosť človeku slobodnému, prepadne pokute 300 sesterciov, ak otrokovi, pokute 150 sesterciov.
8,4 „Zlomil“ znamená v XII tabuliach „spôsobil újmu“

Zákony XII dosiek stanovili trest smrti za ohováranie, ktoré prevyšuje mieru obvyčajnej klebety. (napriek tomu, že náš Zákon XII tabúl' stanovil trest smrti iba za veľmi málo vecí, zahrnul medzi ne aj túto: ak by niekto zaspieval, alebo zložil, pieseň, ktorá by spôsobila hanbu, alebo ostudu druhému.)

Iniuria sa, teda, vzťahovala aj na škodu z ublíženia na zdraví. Bolesť sa nedá ohodnotiť v peniazoch. Oficiálne sa muselo jednať o telo slobodného človeka. Prakticky actio iniuria mohla konkurovať žalobe z lex Aquillia, pretože otrok bol síce vecou, ale bol aj zástupcom svojho pána. Preto všetko čo sa stalo otrokovi, akoby sa stalo aj jeho pánovi.

Zbitie otroka mohlo byť považované za urážku jeho pána, pretože všetko, čo sa týkalo otroka, týkalo sa aj jeho pána. V justiniánskych inštitúciách sa robí rozdiel medzi prípadom, kedy je, a kedy nie je zmlátenie otroka urážkou jeho pána. Zbit' otroka palicou, bola urážka. Udriet' ho päst'ou, nebola.³⁰

A2 Spôsobenie škody podľa 1. a 3. kapitoly

Prvá kapitola lex Aquilia stíha protiprávne usmrtenie otroka, alebo zvierat'a.

Tretia kapitola upravuje prípad, keď by niečo bolo spálené, zničené, alebo zlomené, aj keď by obvyčajné označenie „zničené“ mohlo vo všetkých situáciách postačiť. Pretože výrazom „zničené“ sa rozumie (všetko), čo bolo nejako znehodnotené. Preto zahrňuje tento výraz nielen „spálené, či zničené, či zlomené“, ale i roztrieštené a rozdrvené a vyliate a vôbec, nejako poškodené či zmarené, rovnako ako zhoršené.³¹ Pre deklaratórne vymenovanie činov, Justiniánske inštitúcie uvádzajú ako príklad, keď niekto zhorší kvalitu vína, alebo oleja, tak, že doň prileje vodu. Nejedná sa ani o spálenie, ani o zničenie, ani o zlomenie. Ide o zníženie kvality, ktorá spôsobí majiteľovi škodu.

A2.1. Spôsobenie škody podľa 1. kapitoly - usmrtiť

Prvá kapitola Aquilliovho zákona hovorí o škode spôsobenej usmrtením cudzieho otroka, alebo zvierat'a. Rímsky právnici videli obrovský rozdiel medzi „usmrtením“ a „spôsobením smrti“

³⁰ INST 4,4,3

³¹ Gaius 4,217

Pod *occidere* je treba rozumieť, že niekto iného usmrtil v dôsledku útoku mečom, alebo palicou, alebo aj inou zbraňou, alebo aj rukami (ak ho, dajme tomu zaškrtil) alebo päťou, alebo hlavou, alebo akýmkoľvek iným spôsobom.³² Dôležité je, aby obeť usmrtil osobne a bezprostredne. Lex Aquillia, v originálnom znení, postihoval iba škodu spôsobenú „*telu telom*“ (*damnum corpore corpori datum*). „Osobne“ znamená aj pomocou otroka, alebo inej podriadenej osoby, lebo Paulus hovorí: „*Is damnum dat, qui iubet dare, eius vero nulla culpa est, cui parere necesse sit* (sám pôsobí škodu ten, kto ju nariaduje, bez viny je ten, kto musí poslúchať)“. Vymenovanie jednotlivých spôsobov je vždy deklaratórne, pretože každý autor uvádza nové a nové príklady, ako možno cudzieho otroka, alebo zviera, usmrtiť. Fantázii sa medze nekladú, ale realita je ešte pestrejšia. Je možné usmrtiť padajúcim konárom, ak orezávač stromu nakričal dostatočne nahlas. Usmrtiť môže aj nešikovný lekár svoji „liečením“.

Od *occidere* je potrebné rozlíšiť *mortis causam praestare*. Spôsobenie smrti nie je to isté ako usmrtenie. Nedochádza pri ňom k fyzickému kontaktu. Smrť nie je tak bezprostredná a neodvratná. *Mortis causam praestare* je keď sa choromyselnému podá meč. Ak niekto podá zbraň osobe uvažujúcej o samovražde, dá sa, logicky, predpokladať, čo sa stane. Ale k samovražde dôjsť nemusí. Podobne ak niekto podá chorému namiesto lieku jed. Chorý ho môže, ale nemusí užiť. A navyše, ak je vážne chorý, môže zomrieť na svoju chorobu, ešte pred tým, ako jed začne účinkovať. Pri *mortis causam praestare* je, na rímske pomery, súvislosť medzi činom a smrťou dosť pochybná. Z týchto dôvodov sa *actio de lege Aquilliana* dala použiť iba na prípady *occidere*. V prípadoch *mortis causam praestare* prétor povoloval *actio in factum*.

Mnohokrát sa vyskytoval problém určiť či sa jedná o *occidere*, alebo o *mortis causam praestare*. Ako je zhodenie z mostu. Skúma sa pravdepodobnosť úmrtia, alebo zničenia. Ak otrok nemal šancu prežiť pád, pretože most bol príliš vysoko a prúd rieky príliš silný, jedná sa o *occidere*. Ak zhodeným otrokom bol známy plavec, pod mostom bolo dostatok vody a nie príliš silný prúd, ide iba o zapríčinenie smrti.

³² Husmaninger, H.; Blaho, P.; Praktické prípady z rímskeho práva, , 2. doplnené vydanie, Bratislava, MANZ, spol. s.r.o., 1998

A2.2. Spôsobenie škody podľa 3. kapitoly – poškodiť

Tretia kapitola sa venuje škode, ktorá bola spôsobená spálením, zničením, alebo zlomením. Gaius dodáva, že slovo „zničené“ by úplne stačilo. Zničiť znamená akúkoľvek činnosť, ktorej výsledkom je znehodnotenie veci. Preto sa lex Aquilia používa aj v prípadoch ak niečo bolo roztrieštené, rozdrvené, vyliate, zmarené.³³ Justiniánske Inštitúcie dopĺňujú spôsoby vzniku škody aj o „nariedené“. ³⁴(Riedenie oleja a vína bol asi veľmi obľúbený spôsob ako sa obohatiť. Víno stratilo veľkú časť svojej kvality. Olej sa stal nepoužiteľný.)

Aj v 3. kapitole sa pôvodne vyžadovalo pôsobenie „tela na telo“. Ale postupne sa vnímanie kauzality zmierňovalo. Priznávala sa žaloba aj pri pozitívnom konaní bez priameho vplyvu na vec. Napríklad nepolievať vzácnu rastlinu. Alebo nechať vzácne umelecké dielo na dvore tak, aby zmoklo a znehodnotilo sa.

Nakoniec prétorská jurisdikcia umožnila žalovať aj prípady, kde nedošlo na priame pôsobenie na telo (*damnum non corpore non corpori datum*). Nejednalo sa priamo o poškodenie, alebo zničenie veci. Hovoríme o situáciách do ktorých škodca naaranžoval vec, alebo zvieru, tak, aby vznikla škoda sama od seba. Napríklad nechať otvorenú klietku divokého zvierat'a. Ono už utečie samo. Nechať čln ležať nepriviazaný na pláži tak, aby ho príliv odplavil. Ani raz páchatel' nemusel nič lámať, páliť, alebo ničiť. Škoda nastala jeho vinou, ale bez jeho priameho vplyvu na vec.

A3 Vyčíslenie škody

Škoda sa definuje v peniazoch. Je to cena zničenej, alebo poškodenej veci. Neoceňuje sa iba priama hodnota veci, ale celková škoda, ktorá vznikla poškodením jej majiteľovi. Hovoríme teda o *damnum emergens* a *lucrum cessans*.

³³ Gaius 4/217

³⁴ INST 4,3,13

A3.1. Damnum emergens

Damnum emergens je škoda priama. Predstavuje to, o čo sa zmenšil majetok poškodeného. Pri zabití zvierat'a je škoda jeho cena. Rovnako pri zničení drahého predmetu predstavuje škoda jeho cenu.

A3.2. Lucrum cessans

Lucrum cessans, ušlý zisk, je prospech, ktorý by poškodený zo svojej veci mal, keby nebola zničená, alebo poškodená. Predstavuje hmotné záujmy, ktoré boli spôsobením škody zmarené.

Podľa Lex Aquilia sa oceňuje, okrem damnum emergens aj ušlý zisk. Klasický právnici používajú príklad dedičstva, ktoré zabitý otrok nestihol zdediť. Toto dedičstvo malo byť budúcim ziskom otrokovho pána. Keďže je otrok mŕtvy, dedič nebude. Jeho vrah musí uhradiť poškodenému pánovi cenu otroka a cenu otrokovho nezdedeného majetku.³⁵ Je to zisk, ktorý sa dal reálne očakávať. Ušlým ziskom je aj zisk z dohody o prenájme veci, ktorá sa nikdy nerealizovala, pretože vec bola buď zničená, alebo poškodená.

Ušlým ziskom nie je situácia, keď zisk bol neistý. Ak rybári nechytli žiadne ryby, pretože ich siete niekto potrhal, môžu si nárokovať iba cenu sietí. Rybári totiž nemajú istotu, koľko by chytili, a či by vôbec niečo chytili.

Ak vec bola súčasťou nejakého celku, nie je poškodená iba jedna vec, ale celok. Veď Beatles bez Lennona prestali existovať ako skupina. To platilo aj v Ríme. Ak bol niekto majiteľom hudobného telesa a niekto mu dobil bubeníka, nestratil iba jedného otroka, ale aj celú umeleckú skupinu. To isté platilo aj o koňoch určených do dvojzáprahu, alebo štvorzáprahu. Zvieratá musia byť vycvičené, aby si navzájom nezavadzali, ale spoločne tiahli povoz. Ak je jedno z nich poranené, ostatné sa tiež nedajú použiť.³⁶

³⁵ Gaius 4,212, INST 4,3,10

³⁶ Gaius 4,212

B

Protiprávnosť

Škoda musela byť spôsobená protiprávne. Nehradí sa škoda, ktorá sa stala náhodou, alebo ktorú zapríčinila nepredvídateľná prírodná sila. Nehradí sa škoda, ktorá majiteľovi nastala v súlade s právom.

Protiprávnosť vylučuje nutná obrana, krajná núdza, svojpomoc, privolenie poškodeného a osobitné splnomocnenie právom. To hovorí moderná pravoveda. Rímsky právnici neformovali teoretické pojmy, boli konkrétnejší. Gaius hovorí všeobecne: „Žiadnym zákonom nie je stíhaná škoda, ktorá nie je spôsobená protiprávne, je beztrestný človek, ktorý bez nedbalosti a zlého úmyslu spácha škodu nejakou náhodou.“ A potom nasleduje mnoho príkladov:

Protiprávnym zabitím nie je zabitie v sebaobrane. Gaius sa odvoláva na prirodzený rozum, ktorý dovoľuje brániť sa proti nebezpečenstvu.³⁷ Preto nie je zodpovedný, kto usmrť lupiča, najmä nie vtedy, keď sa nemohol nebezpečenstvu vyhnúť inak. Zákon XII tabúl výslovne dovoľuje zabiť pristihnutého zlodca, ktorý sa bráni so zbraňou.³⁸

Za škodu nebol žalovaný ani ten, kto svojpomocne bránil svoje práva. Vlastník pozemku môže orezať vetve stromu, ktoré presahujú na jeho pozemok. Nie je to poškodenie cudzej veci. Lebo Zákony XII tabúl to dovoľujú. Nedovolenou svojpomocou však bude, ak niekto vytrhne z postaveného domu materiál, ktorý mu bol ukradnutý.

Zavinenie vylučovala aj krajná núdza, ako píše Ulpián. Nie je daná žaloba, ak loď v dôsledku sily vetra narazila na kotevné laná druhej lode a lodníci prerezali lano, ak sa loď nedala vyslobodiť iným spôsobom, než odrezaním lana. Podobne je to aj z loďovou, ktorá sa zachytila do rybárskych sietí. Pravda, loď nesmie uviaznuť z viny lodníkov. Ak sa dokáže úmysel, alebo nedbalosť, prerezanie lán a sietí nie je jednanie v núdzi, ale spôsobenie škody podľa lex Aquilia.³⁹

³⁷ D 9,2,4, - Husmaninger, H.; Blaho, P.; Praktické prípady z rímskeho práva, , 2. doplnené vydanie, Bratislava, MANZ, spol. s.r.o., 1998

³⁸ Husmaninger, H.; Blaho, P.; Praktické prípady z rímskeho práva, , 2. doplnené vydanie, Bratislava, MANZ, spol. s.r.o., 1998, str. 211

³⁹ D9,2,29,3 - Husmaninger, H.; Blaho, P.; Praktické prípady z rímskeho práva, , 2. doplnené vydanie, Bratislava, MANZ, spol. s.r.o., 1998

O protiprávne poškodenie veci sa nejedná ani v prípade, ak s tým poškodený súhlasí. Nie je vinný brúsič skla, ktorý dopredu upozornil majiteľa, že pohár brúsenie určite nevydrží a praskne. Ak niekto stína svoje stromy na svojom pozemku a usmrtí tým cudzieho otroka, je bez viny, pretože ten človek tam nemal čo robiť. Kto orezáva stromy pri verejnej ceste, musí kričať (pozor! Padá strom!). Keby nekričal, dopustil by sa nedbalosti a žaloba podľa Akviliovho zákona by sa dala použiť.

Rímsky právnici nedefinovali všeobecné skutočnosti vylučujúce protiprávnosť. Príklady uvedené v právnickej literatúre sú dostatočné a pokrývajú celú problematiku.

spoluzavinenie

Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intellegitur damnum sentire. (Má sa za to, že škodu neutrpel, kto ju zavinił.) Známy je aj príklad otroka, ktorý prechádza po cvičisku, kde sa trénuje hod oštepom. Otroak musel vedieť, že je nebezpečné tam chodiť. Iná situácia by bola, keby mu niekto prikázal tam ísť. Alebo keby niekto cvičil hod oštepom na inom mieste ako je cvičisko. Na vyhradenom mieste však je bez viny, pretože sa uznáva, že nie je zodpovedný ten, kto usmrtí (alebo zabije) náhodou.⁴⁰ V dnešnom práve by vinu niesli aj hádzač oštepu, aj majiteľ hlúpeho otroka. V Ríme niesol škodu iba majiteľ otroka. Spoluzavinenie, alebo culpa lata (hrubá nedbalosť) obeť, sa považovala za súhlas poškodeného a preto ráta medzi okolnosti vylučujúce protiprávnosť.

Podobná je situácia „holič na ihrisku“. Otroak chcel, aby ho holič oholil ihrisku pri sledovaní zápasu. Lopta však hráčom vyletela mimo ihriska tak nešťastne, že udrela do ruky holičovi, a ten podrezal svojho zákazníka. Môže majiteľ otroka žalovať holiča podľa Akviliovho zákona? Nie. Pretože otroak musel vedieť, že holič narába z ostrov britvou a hráčom často vyletí lopta medzi divákov. Nevedieť to, čo všetci vedia, je hrubá nedbalosť. Vinný je otroak, a preto jeho pánovi nenáleží Akviliánska žaloba.

⁴⁰ INST 4,3,4

C

Zavinenie – dolus a culpa

Akviliov zákon predpokladal „zlomyseľnosť“ páchatel'a. Za zlomyseľnosť nebol považovaný iba výslovne zlý úmysel (dolus), ale aj nedbanlivosť. Zlomyseľne bolo učinené všetko, čo nebolo v súlade so správaním sa diligens pater familias, teda s dobrým, starostlivým otcom rodiny. Každý občan Ríma mal byť takýmto „dobrým otcom“. Rovnako mal byť schopný dohliadnuť na osoby podriadené jeho právu, aby sa správali rovnako zodpovedne.

Dolus malus je zlý úmysel. Znamená, že páchatel' vedel, ako spôsobí škodu, a chcel spôsobiť škodu.

Culpa je nedbalosť. Škodca nemal priamy úmysel urobiť niečo zlé. Ale spôsobil, a to nie celkom bez viny. Buď vedel, že je vysoká pravdepodobnosť vzniku škody, ale veril, že sa nič nestane. Alebo nevedel, aj keď vedieť mohol a mal.

Ako príklad situácie, kde malo zavinenie formu nedbalosti, sa uvádza prípad škody spôsobenej bežiacimi (splašenými) zvieratami. Majiteľ, alebo pastier, iste nemali úmysel škodiť. Ale pastier má byť dostatočne skúsený a obratný, aby vedel zvládnuť svoje zvieratá.⁴¹ Dá sa predpokladať, že starostlivý otec rodiny by nikdy nezveril svoj majetok niekomu, kto sa oň nevie riadne postarať. *Culpa non caret qui rei non intellectae se immisceret.* (Nie je bez viny, kto sa plietol do veci, ktorej nerozumie.)

Culpa lata

Rimania hovorievali: „*culpa lata dolo comparbiatur*“, totiž hrubá nedbalosť je rovná zlému úmyslu. Culpa lata sa dá charakterizovať Einsteinovým výrokom, že nekonečný je iba vesmír a ľudská hlúposť. Presne taká hlúposť je predpokladom hrubej nedbalosti. *Lata culpa est nimia neglegentia, id est non intellegere quod omnes intellegunt.* (Hrubá nedbalosť je nevedieť to, čo vedia

⁴¹ Justiniánske inštitúcie, zostavil Peter Blaho. Trnava : Iura Edition, 2000..4,3,8

všetci) U rímskeho občania sa však predpokladala istá miera inteligencie a zodpovednosti. Musel vedieť, že jeho jednanie bude mať nepriaznivé následky, preto sa dá predpokladať, že tie následky chcel spôsobiť.

Culpa in concreto

Ohľaduplnosť pri zaobchádzaní s cudzou vecou sa merala mierou starostlivosti venovanej veci vlastnej. Culpa in concreto je nedbalosťou relatívnou. Určuje minimálnu starostlivosť, ktorú musí človek venovať cudzím veciam.

Culpa levis

Zodpovednosť za škodu, ktorá sa dala odvrátiť jedine vysokou mierou bdlosti, je culpa levis – nedbanlivosť ľahká. Je to škoda ktorá sa môže stať aj dobrému hospodárovi. Aj najšikovnejšiemu pastierovi občas utečie nejaké zviera. Aj najlepšiemu kuchárovi sa občas niečo pripáli.

custodia

Za custodiu podľa lex Aquillia nikto nebol. Je to zodpovednosť aj za škodu spôsobenú náhodou. Najstarostlivejší otec rodiny totiž vie predvídať a dokáže predchádzať väčšine nešťastí. Jemu sa nemôže stať, žeby mu ušlo nejaké zviera. Dobrému hospodárovi sa nestrácajú veci, ani nikto nemá šancu mu ich ukradnúť.

C1. Subjekt

Škodu môže technicky spáchať ktokoľvek a čokoľvek. Lex Aquilia postihoval iba takú škodu, ktorá bola spôsobená úmyselne, alebo aspoň nedbalosťou. Subjektom, páchatel'om, mohol byť iba človek, ktorý bol spôsobilý mať úmysel páchať škodu, alebo dopustiť sa nedbalosti. Presne ako aj dnes, boli z úmyselného spáchania škody vylúčené deti a duševne chorí. Nenahrádzala sa škoda spôsobená prírodnými silami, alebo náhodou.

Schopnosť nahradiť škodu bola rovnako zaujímavá ako spôsobilosť spáchať delikt. Túto schopnosť mal jedine ten, kto vlastnil majetok. V časoch rannej republiky to bol jedine pater familias, pretože jedine on disponoval s majetkom. Keby aj delikt spáchal ktokoľvek iný, pokutu, alebo náhradu škody

musel zaplatiť pater familias. Jednotkou Ríma nebol jednotlivec, ale rodina, a za ňu vystupoval navonok otec rodiny. Práve on niesol zodpovednosť za to, čo kto kde robí. Bral zisky z právnych úkonov členov svojej rodiny a prostredníctvom noxálnych žalôb niesol aj trest za ich protiprávne činy. Postupom času, sa rodinné väzby rozpadali a moc otca rodiny slabla. Majetok mohli vlastníť, alebo aspoň ním disponovať, aj ženy, deti, dokonca aj otroci.

Duševne chorí

Deliktnú spôsobilosť nemali v žiadnom prípade duševne chorí. Ak boli nepríčetní iba občas, alebo si občas uvedomovali svoje okolie, niesli zodpovednosť za to jednanie, ktoré vykonali v dobe sebauvedomenia.

Deti a nedospelí

Zodpovednosť za protiprávne činy neniesli ani malé deti do 7 rokov. Nedospelí, chlapci vo veku 7 až 14 rokov a dievčatá vo veku 7 až 12 rokov, už boli zodpovední za všetky protiprávne činy podľa civilného práva. Podľa prétorského výkladu Zákona XII tabúl sa pri niektorých deliktoch nedospelci posudzujú miernejšie ako dospelí. Netrestajú sa smrťou, ale iba zbičovaním. Pater familias však musí nahradiť škodu.

Ženy

V čase sa najviac menilo postavenie žien. Na začiatku boli v postavení večného nedospelého. Na konci Rímskej ríše dosiahli prakticky rovnoprávnosť. Ale boli vždy zodpovedné za delikty.

Otroci

Zaujímavá je deliktná spôsobilosť otrokov. Otroek v rímskom práve bol aj vecou, aj človekom, jeho postavenie sa blížilo k postaveniu syna rodiny, inde ho však rátali medzi dobytok. Na rozdiel od vecí, dospelý otroek jednoznačne je schopný uvedomiť si protiprávnosť svojho činu a teda je spôsobilý spáchať delikt. Otroek však nebo subjektom práva.

Žaloby proti neplnoprávnym osobám

Justiniánske inštitúcie žaloby namierené proti otrokom vyriešili nasledovne: „Z deliktov otrokov – napríklad ak sa dopustia krádeže, ulúpia vec, spôsobia škodu, alebo sa dopustia urážky – sú vytvorené noxálne žaloby, pri ktorých sa odsúdenému vlastníkovi umožňuje buď nahradiť hodnotu spornej veci, alebo vydať otroka (noxia) ako škodcu. Noxia je ale telo, ktoré spôsobilo škodu, t. j. otrok; noxia delikt sám. Z dobrých dôvodov sa umožnilo, že zodpovednosti sa možno zbaviť vydaním škodcu; bolo by totiž nespravodlivé, keby ničomnosť otroka znevýhodňovala vlastníka, čo sa týka hodnoty jeho tela“.⁴²

Právnicki rannej republiky stavali do postavenia otrokov aj všetky osoby alieni iuris. To znamená aj dospelé deti a manželku. S tým súvisí pravidlo emancipácie syna spod otcovskej právomoci cez trojité predanie. Syn ktorý sa nevedel „vpratáť do kože“ a otec za neho musel stále hradiť škodu, prestal byť jeho synom. V justiniánskych dobách, pod vplyvom kresťanstva, sa už považovalo vydať dieťa poškodenému na potrestanie za zvlášť bolestivé. Vydať dcéru, do rúk cudzích ľudí, dokonca za nemravné⁴³. Navyše otcovská právomoc sa oslabila natolko, že dospelého syna žalovali samostatne. Časom, ako zanikalo *matrimonium per manu*, ženy sa stávali osobami sui iuris, a za delikty zodpovedali sami.

Spolupáchateľstvo

Ak škodu spôsobí viacero škodcov, zodpovedajú, podľa Občianskeho zákonníka ČR, za ňu spoločne a nerozdielne. Nie tak podľa lex Aquilia. V Rímskom práve zodpovedal každý sám za seba a za celú škodu. Dnes je sankciou za spôsobenie škody jej kompenzácia, v Ríme to bola pokuta. Poškodený utrpel škodu iba jednu, ale z páchatel'ov škodil každý. Každý mal možnosť škodenia sa nezúčastniť. Preto by mal byť každý z nich potrestaný zvlášť.

⁴² Justiniánske inštitúcie, zostavil Peter Blaho. Trnava : Iura Edition, 2000.4,8,1-2,

⁴³ Justiniánske inštitúcie, zostavil Peter Blaho. Trnava : Iura Edition, 2000. 4,8, 8,

Právnické osoby – korporácie a nadácie

Právnické osoby – collegia, korporácie a nadácie, sú osobami v realite neexistujúcimi. Sú združeniami osôb, ktoré sa spájajú za účelom dosiahnutia určitého výsledku. Združenie vystupuje navonok ako nový subjekt. Majetok združenia nepatrí členom, ale združeniu. Dlžník združenia nie je zaviazaný jednotlivo každému členovi, ale svoj dlh plní združeniu ako celku. To platí aj naopak. Veriteľovi nedlhuje iba jeden člen, ale celé kolégium.

Rímsky štát bol vlastne považovaný za právnickú osobu verejného práva, ako združenie starobyklých rímskych rodín. Podobne ako každé iné mesto a obec (polis).

Právnickými osobami súkromného práva boli rôzna spolky tzv. collegia. Napríklad cechy. Kolégium malo podobnú subjektivitu ako fyzické osoby. Právne úkony činili prostredníctvom svojich zástupcov. Ale nemohli sa dopustiť deliktu ani trestného činu. Kolégium malo určitý vymedzený okruh činností, ktoré museli byť právom dovolené. Delikty, samozrejme, právom dovolené nie sú, preto sa ich dopúšťal páchatel' (zástupca kolégia) na vlastnú zodpovednosť. Kolégium muselo iba vydať to, čo bezprávnym činom získalo.

D

Príčinná súvislosť

Príčinná súvislosť spája protiprávny úkon so škodou. Keď bezprávnym činom nie je príčinou škody, nie je čo nahradiť. Keď škoda nebola spôsobená bezprávnym činom, hovoríme o náhode, ktorú lex Aquilia nepostihuje.

Príčinná súvislosť musí byť istá. V prípade akejkoľvek pochybnosti sa nemôže použiť žaloba podľa Aquiliovho zákona. V prípadoch „vysokej pravdepodobnosti“, keď istota nebola úplná, dovoľoval prétor žalobu in factum.

Pochybnú kauzalitu možno sledovať v dôslednom rozlíšení occidere a mortis causam praestare. V pôsobení corpore corpori (telu telom) a non corpore non corpori (nie telu nie telom).

Pretože sily pôsobiace na svete sú komplikované, vznikajú pri dokazovaní príčinnej súvislosti niekedy ťažkosti. Keď sa na škodu, alebo zabití, či zranení podieľalo viacero osôb. Alebo, keď príčinou okrem páchatel'ov, mohli byť iné, prírodné, sily. Zapríčinil škodu človek, alebo prírodná sila? Zomrel otrok na následky svojho zranenia, alebo na následky neodborného liečenia? Ktorí účastníci bitky zasadil smrtiacu ranu?

D1. Prerušená kauzalita

Prerušenou kauzalitou (v nemčine výstižnejšie uberholelende Kausalität – predbehnutá kauzalita) nazývame situáciu, keď sa viacerý páchatelia dopustia, nezávisle na sebe toho istého škodenia na tom istom subjekte. Prvý páchatel' poškodí nejakú vec takým spôsobom, že následky poškodenia sa objavia až po nejakom čase. Druhý páchatel' poškodí ten istý (už poškodený) predmet s okamžitým následkom. Následky druhého páchatel'a „predbehli“ následky činu prvého.

Napríklad niekto zbije otroka a spôsobí mu vážne vnútorné krvácanie, ktoré nemôže prežiť. Potom ho nájde niekto iný a zabije ho nožom. Kto zodpovedá za smrť otroka? Zodpovedajú každý zvlášť, alebo spoločne? Jednoznačne každý sám za seba. Ale kto za čo? Julián tvrdil, že obaja zodpovedajú rovnako za occidere, pretože výsledkom oboch skutkov by určite bola smrť otroka. Iní právnici posudzujú čin prvého iba ako zranenie, aj keď by

jeho výsledkom bola určite smrť. Potom by prvý páchatel' zodpovedal iba podľa 3.kapitoly – za zranenie.

Celsus zašiel ďalej. Ak medzi zranením a smrťou prešla dlhšia doba, je kauzalita, súvislosť medzi príčinou (zranením) a následkom (smrťou) spochybnená. Páchatel' zodpovedá za zranenie, nie za zabitie. Úder, alebo iný čin, bol bezprostrednou príčinou zranenia. Smrť mohla byť zapríčinená niečím iným, napríklad nedostatočným ošetrením. Nedostatočné ošetrenie tu vlastne prerušilo príčinnú súvislosť medzi zranením a smrťou. Rímske právo hľadalo istotu, možnosti ako „možno to bolo zapríčinené niečím iným“, alebo „mohol by prežiť keby...“ vnášali neprijateľnú mieru neistoty. A „in dubio pro reo“ – tak páchatel', ktorému nebolo dokázané, že jeho čin bol bezprostrednou príčinou smrti, mohol byť žalovaný jedine za zranenie podľa 3. kapitoly.

D2. Kumulatívna kauzalita

Kumulatívnou kauzalitou sa nazývajú situácie, keď na dosiahnutie jedného výsledku je potrebné, aby prebehlo viacero príčin (káuz). Každý jeden čin je nevyhnutnou podmienkou pre vznik škody. Napríklad, keď skupina ľudí nesie kladu, ktorú pustia a zabijú tým otroka. Keby ten trám zachytil aspoň jeden, otrok by nemusel zomrieť. Preto sú za jeho smrť zodpovedný všetci nosiči.

D3 Alternatívna kauzalita

Alternatívna kauzalita znamená, že škodu mohol spôsobiť iba jeden zo skupiny páchatel'ov, ale nie je možné určiť ktorý. Ak jedného otroka napadne viacero útočníkov a nie je jasné, ktorý z nich viedol smrtiaci úder, všetci útočníci sú zodpovedný za usmrtenie otroka. Každý uhradí plnú pokutu. Ulpian to zdôvodnil penálnym charakterom lex Aquilia. ⁴⁴

⁴⁴ Hausmaninger, H., Das Schadenersatzrecht der lex Aquilia, Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1987

E Sankcia

Následkom bezprávneho poškodenia cudzej veci je v súčasnosti povinnosť škodcu nahradiť škodu. Sankciou v Aquilivom zákone bola pokuta. Výška pokuty bola v peniazoch ocenená škoda. V neskorej dobe sa blížila náhrade škody, ale stále išlo o pokutu. Škodca nehradil škodu, ale vykupoval sa z odplaty za bezprávny čin. Zákon nehovoril o náhrade škody, ale o potrestaní páchatel'a deliktu.

Náhrada škody smeruje k obnoveniu porušených chránených právnych vzťahov. Je vyjadrením spravodlivosti – každému dať to, čo mu patrí. Tu vrátiť poškodenému jeho majetok, alebo aspoň jeho hodnotu v peniazoch.

Pokuta je peňažitý trest. Jej účelom, ako pri každom inom treste je potrestanie páchatel'a a prevencia. Trest má byť zadost'učinením, mravnou náhradou za šok, ktorý spoločnosť utrpela porušením zásadného pravidla správania sa. Zároveň má byť odstrašujúcim príkladom, aby ani páchatel', ani nikto iný, sa už viac nedopustil porušenia danej normy. Alebo, ako hovorí Paulus: „*Poena constituitur in emendationem hominum* (trest má napravovať ľudí).“

Pokuta podľa kviliánskeho zákona sa náhodou rovnala výške škody. Ale nešlo o obnovenie majetku poškodeného, ale o potrestanie páchatel'a. Zároveň bola mementom pre všetkých, aby sa vyhýbali nedbalosti voči cudziemu majetku.

E1. Sankcia v 1. kapitole

Prvá kapitola stanoví, že ten, kto zabil cudzieho otroka, alebo cudzie zviera, má byť odsúdený zaplatiť vlastníkovi veci toľko, koľko by v tomto roku stála tá vec najviac.⁴⁵ Práve v tom je rozdiel medzi náhradou škody a pokutou. Pod náhradou škody sa obvykle myslí peňažitý ekvivalent veci v dobe tesne pred jej zničením. Actio de legis Aquiliae však nie je žalobou na náhradu škody, ale na zaplatenie pokuty. Jej účelom je potrestať páchatel'a deliktu.

⁴⁵ Gaius 4/210

Sankciou nie je cena v dobe zabitia, ale najvyššia možná cena počas uplynulého roka. Preto sa niekedy stávalo, že poškodený vlastník získal viac, než aká škoda mu bola spôsobená. Stane sa tak napríklad, ak niekto zabije chromého otroka, ktorý bol ešte pred rokom zdravý. V takom prípade sa vykoná ocenenie akú cenu mal v tom roku najvyššiu, a nie akú cenu mal v dobe svojej smrti.⁴⁶ Zdá sa to ako nespravodlivosť. Prečo by mal niekto hradit' hodnotu väčšiu, než mal zabitý otrok, alebo zabité zviera? Práve preto, aby bol potrestaný.

Za formuláciou „najvyššia cena, ktorú tá vec mala za uplynulý rok“ sa môže skrývať aj náhrada ušlého zisku. Čo by bolo, keby... Keby majiteľ vedel, že svoju, napríklad kravu, tento rok príde, čo by bol urobil? Pravdepodobne by ju predal v dobe, keď má najväčšiu cenu.

Náhrada škody a trest

V neskoršej dobe sa žaloba podľa Aquiliovho zákona zmenila z „actio poenalis“ na „actio mixta“, zmiešanú žalobu. Pokuta sa rozdelila na dve časti. Reiperzekútorná časť na vymáhanie náhrady škody, totiž žaloba na vrátenie cudzieho majetku, aj keď už iba v peniazoch. Pokuta bola to, čo prevyšovalo okamžitú škodu.

Príklad:

Aureliu Agerius požičal svojho vola Titovi. Titus zo zvierat'om zaobchádzal tak zle, že zdochlo. Vól je zviera štvornohé a stádové. Preto za jeho usmrtenie, aj z nedbalosti, má Aurelius Agerius žalobu podľa 1. kapitoly aquiliovho zákona proti Titovi.

Najvyššia cena vola počas roka - 100 sesterciov

Cena vola v dobe jeho zabitia - 50 sesterciov

Aureliu Ageriu bude žalovať o 100 sesterciov. To čo prevyšuje hodnotu zničeného majetku je trestom.

⁴⁶ Gaius 4/214

E2. Sankcia podľa 3. kapitoly

Sankciou podľa 3. kapitoly je cena, ktorú mala poškodená vec počas posledných, alebo nasledujúcich 30 dní. Podľa Gaia v posledných 30 dňoch⁴⁷, podľa Ulpiana v 30 nasledujúcich dňoch. Nie je jasné, ktorá verzia bola používaná. Je možné, že sa používali obidve, podľa rozhodnutia préтора. Na druhej strane je logickejšie, keď hovoríme o 30 dňoch, ktoré predchádzali škody. Zničená vec nemá v dňoch po svojom zničení žiadnu cenu a vinník by teda nemusel platiť nič. Na druhú stranu, veci poškodené sa dajú opraviť. V rámci ušlého zisku by potom bolo možné vymáhať aj náklady na opravu.

Pri vyčíslení sankcie chýba slovo „najviac“. Preto sa niektorý právnici domnievali, že sudca má právo určiť oceňovanie k tomu okamžiku, ktorý sa mu zdá najpriateľnejší. Mohol sa prikloniť k najvyššej cene, alebo aj k najnižšej, alebo prihliadnuť k rôznym okolnostiam.⁴⁸ Ale nakoniec prevážil názor, že rímsky plebs, ktorý sa tomto zákone uzniesol, sa uspokojil s použitím slova „najviac“ v prvej časti. Preto treba vždy rátať s najvyššou cenou počas 30 dní.

E3. Zapierajúci dlžník

Zapierajúci dlžník mal byť odsúdený na duplum. „Zapierajúci dlžník“ bol ten, kto zapieral svoju povinnosť plniť niečo ex lege Aquilia. O výške záväzku sa dalo diskutovať. Záväzok ex lege Aquilia vznikal automaticky spôsobením škody. Vinník mal obvykle vôľu škodu nahradiť dobrovoľne. Väčšina sporov sa viedla o výšku plnenia.

⁴⁷ Gaius 4/218

⁴⁸ Gaius 4/218

Význam žaloby v rímskom práve

Všetky súdobé učebnice sa zaoberajú prameňmi práva – zákonmi, zmluvami a podobne. Rímsky autori civilného práva sa zaoberajú najmä žalobami. O zákone sa dozvedáme vlastne iba prostredníctvom výkladu príslušnej žaloby.

Rimania si uvedomovali, že zákon bez žaloby je celkom na nič. Zákon chráni niečo práva. Každému právu odpovedá niekoho povinnosť niečo robiť, alebo niečo strpieť. Ak povinný svoju povinnosť nesplní, je potrebné ho k tomu prinútiť.

Do úvahy prichádza svojpomoc. Rimania ju samozrejme používali. Okradnutý mohol zabiť zlodēja, ktorého prichytil pri krádeži a bránil sa so zbraňou v ruke. Na druhej strane si uvedomovali aj slabosť svojpomoci. Okradnutý nemohol zabiť zlodēja len tak. Musel svoj čin verejne deklarovat'. Svojpomoc príliš podporuje právo silnejšieho. Pre slabého je nepoužiteľná a silného navádza na zneužitie.

Právna norma je štátom chránené záväzné pravidlo správania sa.⁴⁹ Štát chráni oprávnené záujmy svojich občanov a chráni ich svojou mocou. Nenecháva obhajobu práva na svojpomoc a silu jednotlivcov, Štátna ochrana sa prejavuje ako možnosť dovolať sa svojho práva na súde. Práve toto právo je zhmotnené právom žalovať: „žaloba náleží tomu,..."

Celsus definuje žalobu ako oprávnenie súdne vymáhať dlh. Je teda možné, že existovali aj práva bez žaloby, ale to už neboli práva v právnom slova zmysle. Ich plnenie bolo závislé na blahovôli dlžníka a nepodliehali ochrane štátu.

Paulus súdnemu systému dôveroval natol'ko, že vyhlásil: „kto má žalobu, akoby už mal vec samú“. Aj keď na druhej strane je lepšie mať vec, ako iba žalobu. Žaloba je totiž márna tam, kde sa pre odporcovu chudobu nadá nič vysúdiť. Kde nič nie je, ani čert neberie, ani právnik...⁵⁰

⁴⁹ Harvánek, J.; a kol.; Brno: Masarykova universita, 2002

⁵⁰ Bartošek, M.; Encyklopedie Římského práva, druhé vydanie, Praha: Academia, 1994,.

Je to rozdiel od dnešného vnímania práva, keď máme práva a slobody, ktoré sú niekde deklarované, ale nevedno kde žalovateľné. Týka sa to hlavne niektorých medzinárodných deklarácií o ľudských právach. Sú tak nejasne koncipované, že sa dajú vykladať ako sa komu zachce. Hlavne v období socializmu sa vysvetľovali dosť široko. Pri mnohých paktoch ani neexistuje inštitúcia, ku ktorej by sa dalo odvolať proti porušovaniu ľudských práv zo strany štátov.

Rímske právo sa v dávnych dobách pravdepodobne odtrhlo z náboženstva. Ešte dodnes môžeme pri súdnom rokovaní pozorovať určitú, niekedy úplne nelogickú, obradnosť. Zákon je vnímaný ako niečo posvätné, posvätný je rovnako aj výrok sudcu. Domáhanie sa práva má tiež určitú posvätnosť. Aj dnes sa používa na súde trochu „iný“ jazyk, sudcovia, a niekde aj advokáti a prokurátori, používajú zvláštne oblečenie. O to s väčšou úctou pristupovali k právu starí Rimania.

Moc triedy patriciov nespočíva v ich bohatstve, ale v znalosti práva, ktoré im zanechali predkovia. Preto plebejci, keď sa dostali k moci, tak dôrazne požadovali zákony. Tak vznikli Zákony 12 tabúl. Patriciovia boli nútení podeliť sa o svoju moc s celým ľudom. Právo už nebolo tou posvätnou a tajuplnou piesňou, ktorá sa celé veky spievala so zbožnou úctou, ktorú uchovávali iba kňazi a ktorú smeli poznať iba muži zo zbožných rodín.⁵¹ Právo síce stratilo svoju tajupnosť, ale nie posvätnosť.

4.1. Legisakčný proces

Najstarší, legisakčný proces, bol prísne formálny a aj najmenšie nedodržanie predpísanej formy, v tomto prípade doslovná a presná citácia slov zákona, mala za následok prepadnutie sporu. Aj tu teda nachádzame bezprostrednú spojitosť s nutnosťou dodržať poriadok slov ako pri modlitbách. Žaloba totiž navyše musela byť prednesená nielen bezchybne, ale aj jasným hlasom.⁵²

⁵¹ Coulanges, F., Antická obec, preložili Bryksí, J., Mikšová, K., a kol., Praha: SOFIS, 1998

⁵² Skřejpek, M.: Ius et religio – právo a náboženství ve starověkém Římě, Pelhřimov, Vydavatelství a tiskárna 999, 1999

Podobné vzťahy k starému náboženstvu sa dajú nájsť pri postupe mancipácie, pri uzatváraní plnoprávneho manželstva, stipulácii, a tak podobne.

Táto prísnosť sa postupne vytrácala s používaním formulového procesu. Ale úplne nezmizla dodnes. Jednanie na súde je ústne, aj keď by často bolo rýchlejšie postupovať iba na základe písomností.

V legisakčnom procese mohol žalovať podľa Akviliánskej žaloby iba kviritský vlastník poškodenej veci. Škoda musela byť spôsobená „corpore corpori“. Žalobca aj žalovaný museli byť obaja rímskymi občanmi

4.2. Formulový proces

V roku 160 p.n.l. bol prijatý lex Aebutia, ktorý umožnil rímskym občanom vybrať si medzi legisakčným a formulovým procesom. Žaloba pomocou žalobnej formule bol „vynálezom“ cudzineckého prétora. Ten umožňoval cudzincom žalovať nie na základe zákonov, ale na základe svojho magisterského impéria.

V legisakčnom procese sa žalovalo slovami zákona, vo formulovom slovami formule. Formula bol pokyn, ktorý posielal prétor sudcovi o tom, ako má súdiť. Vo formule bolo definované právne pravidlo, ktoré má sudca aplikovať.

Formula obsahovala označenie sudcu (iudex nominatio), ktorého si strany vybrali. Sudca, osoba zapísaná v albume sudcov, mal posúdiť vecný stav a podľa okolností a zdravého, sedliackeho rozumu rozsúdiť strany. Vo formule ďalej prétor popísal žalobný nárok (intentio). Napokon prikázal sudcovi aby odsúdil žalovaného (condematio), ak situácia splní, podľa úsudku sudcu, určité okolnosti.

Príklad žalobnej formuly

Titus buď sudcom! Pretože Numerius Negidius zabil otroka Aula Ageria, odsúď Numeria Negidia zaplatiť pokutu, ak sa ukáže, že otroka nezabil náhodou. Ak sa to nepreukáže, oslobod' ho.

Keďže žalovať pomocou formule bolo podstatne jednoduchšie, legisakčný proces sa postupne prestával používať. Až na prelome letopočtov bol Juliovými zákonmi zrušený úplne. Výnimočne sa používal v sporoch týkajúcich sa hroziacej škody.

Podľa znenia žalobného nároku sa formule delili na actiones in ius conceptae a na actiones in factum conceptae. Actiones in ius conceptae boli žaloby na základe zákonov (ustanoveniach práva civilného). Mali blízko legisakčnému procesu. Actiones in factum obsahovali popis toho, čo sa stalo. Právnu moc im dávalo impérium magistráta, ktorý ich povolil.

Žaloby s fikciou

Formulové žaloby mohli obsahovať fikciu. Chýbajúcu právnu skutočnosť, dôležitú pre použitie žaloby, bolo možné si primyslieť. Fingovaním rímskeho občianstva sa umožnil prístup k rímskemu právu aj cudzincom. Fingovali sa skutočnosti, ktoré bolo treba splniť podľa quiritského práva, ale strana sporu ich spĺňala iba podľa práva honorárneho. Napríklad actio Publiciana, na ochranu držiteľa veci, fingovala vydržanie.

Príklad fikcie rímskeho občianstva. Gaius ju odporúčal používať iba v prípadoch, keď je rozšírenie žaloby na cudzincov spravodlivé: v žalobách o náhradu škody, z krádeže a podobne.

Buď sudcom! Ak sa zistí, že pričinením, alebo na návrh Diona, syna Hermaeovho, bola Luciovi Titovi ukradnutá zlatá miska, pričom on, keby bol občanom rímskym, by ako zlodej mal povinnosť hradiť škodu ...⁵³

Fikcia rozšírila možnosť žalovať podľa lex Aquilia vinníkov, ktorí boli cudzincami. Platilo to aj naopak. Cudzinec mohol žalovať Rimana, ktorý mu bezprávne poškodzoval majetok. Rímske prétori týmto poskytovali, čo sa týka vlastníckych práv, rovnakú ochranu domácim aj cudzincom.

Actiones utiles

⁵³ Gaius 4/37

Žaloby sa ďalej delili na *actiones directae* (priame) a *actiones utilis*. Priame žaloby sa aplikovali na štandardné skutkové podstaty. *Actiones utilis* rozširovali právom postihnuteľné skutky na všetky činy obdobné.

Utilis actio exemplo Aquiliae bol asi najväčší počin pri formovaní dnešnej zodpovednosti za škodu. Zákony XII tabúl sú prísne kauzálne. Akviliov zákon stále presne popisuje objekty poškodenia a spôsoby poškodenia. Klasickí právnici ich síce vysvetľujú veľmi široko, ale je pravdepodobné, že sa pôvodne dalo žalovať iba z tých skutkových podstát, ktoré boli vymenované. Rovnako objekt prvej kapitoly je vyjadrený jasne – otrok, alebo štvornohé stádové zviera. V tretej kapitole sa píše iba o zvieratách, Gaius aj Justiniánske inštitúcie za objekt automaticky považujú aj veci neživé, ale vymenované objekty sú iba veci živé.

Stíhanie škody na vymenovaných veciach, spôsobenej ako „urere, frangere, rupere“, alebo „zabitím“ sa postupne zmenilo na stíhanie škody spôsobenej na akejkol'vek veci a akýmkoľvek spôsobom, už iba zmenou právneho vnímania. *Actiones utilis* umožnili trestať toho, kto spôsobil škodu inak ako telu telom. Zabitie bolo rozšírené aj na „mortis causam praestare“. Prétor priznával *utilis actio exemplo Aquiliae* aj nevlastníkom, ktorým bola spôsobená škoda na veci, za ktorú niesli zodpovednosť, alebo im bola spôsobená škoda nemožnosťou vec používať – užívateľom, požívateľom, detentorom...

5.

Iné žaloby na náhradu škody a actio de lege Aquiliae

Z bezprávneho spôsobenia škody mal poškodený majiteľ, popri actio ex lege Aquiliae, niekoľko možností ako žalovať:

5.1. Žaloby podľa XII tabúl'

Zachovali sa niektoré žaloby zo Zákona XII tabúl'. Používala sa actio de pastu a actio de srboribus succisis. Všetky žaloby XII tabúl' mali jednoznačne popísaný objekt a skutkovú podstatu, od ktorých sa nedalo odchyliť. Lex Aquilia definoval oboje veľmi široko. Napriek tomu sa však pravdepodobne pôvodne nevzťahoval na úrodu a na nehnuteľnosti – pôdu, stromy.

5.2. Iniuria

V niektorých prípadoch bolo možné žalovať aj žalobou z iniurie. Pater familias sa mohol rozhodnúť, či bude žalovať toho, kto vypichol oko jeho synovi, podľa iniurie, pretože syn nie je slobodný človek, alebo podľa Akviliovho zákona, pretože deti podliehali otcovskej moci rovnako ako otroci. Podobne majiteľ otroka mal možnosť použiť actio iniuriam, pretože zbití otroka bola urážka jeho pána. Pri zabití otroka mohol byť páchatel' stíhaný aj ako vrah..

5.3. Žaloby zo zmlúv

V prípade, ak škodca a poškodený boli v zmluvnom vzťahu, je možné vymáhať náhradu škody žalobou z porušenia zmluvy. Ak dlžník poruší zmluvu a tým poškodí veriteľa, je povinný nahradiť škodu. Poškodzovanie veci, ktorá bola dlžníkovi zverená je jasným porušením zmluvy.

Týmto spôsobom sa prestala používať 2 kapitola lex Aquilia. Poškodenie veriteľa adstipulátorom predpokladalo existenciu zmluvy mandátnej.

5.4. Žaloby z deliktov

Lex Aquilia sa nepoužil, ak škoda bola spôsobená pri páchaní iného deliktu. Ak, napríklad, bola vec ukradnutá a pri krádeži poškodená, použila sa actio furti – na quadruplum, alebo duplum, a condictio furtiva na vrátenie veci.

5.5. Cautio damni infecti

Kaucia z hrozacej škody bol účinný prostriedok predchádzania škodám. Cautio damni infecti sa mohla použiť v prípade škody, ktorá sa ešte nestala, ale bolo pravdepodobné, že v budúcnosti nastane. Mohol ju požadovať majiteľ nehnuteľnosti, ktorý si všimol, že pri všetkej opatrnosti mu jeho sused môže spôsobiť škodu. Kaucia mala formu stipulácie, sľubu, ktorým sa sľubujúci zaväzoval nahradiť škodu.

Používala sa v prípadoch, keď nebolo možné použiť žalobu z Aquiliovho zákona, ani inú žalobu podľa Zákonov XII tabúl. Tieto žaloby boli väčšinou použiteľné iba v prípadoch, keď škoda už nastala, a zároveň bola zavinená minimálne nedbalosťou. Podobne, ak nebolo možné použiť actio negatoria, pretože riziková činnosť sa diala na cudzom pozemku v súlade s právom.

Ak bola daná kaucia menom pekárne a škodu zaviniť pekár, je príslušná žaloba z Aquiliovho zákona. Pekáreň bola považovaná za rizikovú činnosť. Manipulovalo sa tam s ohňom a v Ríme spôsobovali požiare veľké škody. Majiteľ susedného domu mal teda právo požadovať kauciu. Ale ak požiar spôsobil svojím zavinením pekár, hovoríme o zavinennej škode, akej sa týka lex Aquilia.⁵⁴

Inštitút cautio damni infecti je prejavom predstavy o bdelom a najstarostlivejšom otcovi rodiny. Pravý Riman bol prezieravý a staral sa jak o svoj majetok, tak o svoje okolie. Všimol si svoje okolie a nedopustil, aby jeho majetok poškodila čoby len náhoda, alebo obyčajná, tolerovaná, nedbalosť susedov.

⁵⁴ Židlická, M.; Kauce při hrozící škodě v římském právu – Cautio damni infecti, Brno: Masarykova universita v Brně, 2000, str. 61

6. Súčasn \acute{e} pojat \acute{e} zodpovednosti za škodu⁵⁵

Predpokladmi zodpovednosti za protipr \acute{a} vne sp \acute{o} soben \acute{u} škodu podl \acute{a} s \acute{u} časného pr \acute{a} va je protipr \acute{a} vny \acute{u} kon, škoda, pr $\acute{ı}$ činn \acute{a} s \acute{u} vislosť a zavinenie. Prv \acute{y} kr \acute{a} t to bolo formulované v R $\acute{ı$ mskom pr \acute{a} ve, v Akviliovom z \acute{a} kone o škode.

6.1. Predch \acute{a} dzanie škod \acute{a} m

V s \acute{u} časných z \acute{a} konoch sa na začiatok kapitoly o „zodpovednosti za škodu“⁵⁶ deklaruje povinnosť predch \acute{a} dzat' škod \acute{a} m. Znamen \acute{a} to, že protipr \acute{a} vneho činu sa dopust $\acute{ı}$ každy, kto nie je voči cudziemu majetku dostatočne ohl \acute{a} dupn \acute{y} . Podl \acute{a} r $\acute{ı$ mskeho pr \acute{a} va bolo zavinen $\acute{ı}$ m u \acute{z} iba nespr \acute{a} vanie sa k cudz $\acute{ı}$ m veciam ako ku vlastn \acute{y} m, a aj to na \acute{u} rovni starostlivého otca rodiny. Ustanovenie o predch \acute{a} dzaní škod \acute{a} m nepotrebovali. Ohl \acute{a} dupné spr \acute{a} vanie sa bolo považované za samozrejmosť, ktor \acute{a} sa očk \acute{a} v \acute{a} vala od každého otca rodiny, totiž plnopr \acute{a} vneho r $\acute{ı$ mskeho občan \acute{a} . (Kam len speje dnešná plebejská a barbarská doba, že také obyč \acute{a} jné veci musia byť formulované v z \acute{a} kone?)

6.2. Protipr \acute{a} vny \acute{u} kon

Protipr \acute{a} vny \acute{u} kon je definovaný ako v \acute{o} l \acute{o} u ovládané l \acute{u} dské spr \acute{a} vanie sa, ktor \acute{e} nie je pr \acute{a} vom dovolené. Protipr \acute{a} vne spr \acute{a} vanie sa m \acute{o} že byť aktívne a pasívne. Škody sa dopust $\acute{ı}$ napr $\acute{ı}$ k \acute{r} lad ten, kto ide okolo po \acute{z} iaru a nehas $\acute{ı}$, ani nezavol \acute{a} hasičov.

Z \acute{a} kony XII tab \acute{u} l' poznali iba „vymenované“ skutkové podstaty. Lex Aquilia sa vzť \acute{a} hoval na v \acute{s} etky aktívne činy – zabit', poranit', zlomit', zap \acute{a} liť, poškodiť. Nesk \acute{o} r, r $\acute{ı$ msky pr \acute{a} vnicki rozš $\acute{ı}$ rili pojem „zabit'“ aj na sp \acute{o} sobenie smrti. Tretia kapitola sa p \acute{o} vodne pou \acute{z} ívala jedine na pr $\acute{ı}$ pady škody sp \acute{o} sobenej telu telom, nesk \acute{o} r sa pou \acute{z} ívali actiones utiles na pr $\acute{ı}$ pady pasívneho sp \acute{o} sobenie škody – nie telu nie telom (non corpore, non corpori). V \acute{y} sledné pon $\acute{ı}$ manie „protipr \acute{a} vneho \acute{u} konu“ v r $\acute{ı$ mskom pr \acute{a} ve bolo zhodné so s \acute{u} časn \acute{y} m

⁵⁵ Znenie Z \acute{a} kona č. 40/1964, Občiansky z \acute{a} konn $\acute{ı}$ k / Občiansky z \acute{a} konn $\acute{ı}$ k je v Hlave druhej, časti druhej, rovnak \acute{e} v Slovenskej republike aj Českej republike

⁵⁶ Hlava druh \acute{a} z \acute{a} kona č. 40/1964, občiansky z \acute{a} konn $\acute{ı}$ k, (ďalej OZ) § 420 a n \acute{a} sl.

Okolnosti vylučujúce protiprávnosť sú výkon práva, svojpomoc, jednanie v krajnej núdzi a v nutnej obrane, a dovoľenie poškodeného. Rimania nedefinovali okolnosti tak exaktne, ale v jednotlivých prípadoch popísali a odôvodnili všetky situácie, v ktorých nie je škoda spôsobená protiprávne. Vlastne prišli k tým istým záverom, ktoré moderná právoveda pomenovala.

6.3. Škoda

Škoda je majetková újma, ktorá sa dá vyjadriť v peniazoch. Poznáme škodu materiálnu a nemajetkovú škodu. Nemajetková škoda spočíva vo vytrpených bolestiach a zníženom spoločenskom utrpení. Náhrada nemajetkovej škody má podobu satisfakcie za spôsobené ťažkosti.

Podľa Zákonov XII tabúl nebola škoda nevyhnutným pojmom. Objavuje sa, samozrejme pri *actio de pastu pectoris*, ale v iných prípadoch má vedľajšiu rolu. Dá sa predpokladať, že páchatel deliktu nejakú škodu spôsobil, ale jej výška, alebo existencia nie je nevyhnutne zaujímavá. Ak niekto podpáli sýpku, môže byť požiar uhasený ešte pred vznikom väčšej škody. Pri sťatí stromov sa žalovalo na presne určenú pokutu za každý strom, bez ohľadu na to, akú škodu spôsobilo jeho vytiatie.

Lex Aquilia už definitívne operuje s pojmom škoda. V podstate v dnešnom pojatí. Jediný rozdiel je v nemajetkovej újme, ktorá nebola považovaná za „škodu“, ale za „urážku“, *iniuriu*.

Hradí sa skutočná škoda a ušlý zisk. *Damnum emergens* a *lucrum cessans* poznalo už rímske právo.

6.4. Kauzálny nexus

Rovnako ako rímske právo, aj súčasné právo skúma, či protiprávny úkon bol naozaj príčinou škody. Dnes musí byť príčinná súvislosť „bezpečne“ preukázaná, Rimania považovali vyšší štandard istoty, že škodu naozaj protiprávne spôsobil páchatel. *Actio de lege Aquiliae* sa nevzťahovala na prípady, keď bola príčinná súvislosť spochybnená napríklad aj dlhším časovým úsekom medzi spôsobením a vznikom škody. Keď bola súvislosť dokázaná „iba bezpečne“, povoľoval prétor faktické žaloby.

6.5. Príčinná súvislosť

Protiprávne spôsobenie škody predpokladá zavinenie. Zavinenie môže byť úmyselné, alebo nedbalostné. Podľa lex Aquilia stačilo nedbalostné zavinenie. Český občiansky zákonník pracuje s oboma formami. V zásade stačí zavinenie nedbalostné. Vo väčšine prípadov zvláštnej zodpovednosti sa zavinenie predpokladá. Aby sa vinník zbavil zodpovednosti, musí dokázať, že škodu nezavinil ani len nedbalosťou. Úmyselné zavinenie sa objavuje pri škode spôsobenej konaním proti dobrým mravom⁵⁷. Pri úmyselnom spôsobení škody nedisponuje súd moderačným právom – možnosťou primerane znížiť škodu.

Podľa lex Aquilia nebol rozdiel v sankcii medzi úmyselným a nedbalostným zavinením. Ale v Zákonoch XII tabúl sa pri niektorých skutkových podstatách zásadne odlišuje nehoda, nedbalosť a úmysel. Napríklad pri spálení sýpky, v prípade úmyselné činu bude páchatel' popravený, ak spôsobil požiar z neopatrnosti, musí nahradiť škodu, ak náhodou, nebude potrestaný vôbec.

6.6. Náhrada škody

Hradí sa škoda a to, čo poškodenému ušlo (ušlý zisk). Škodu a ušlý zisk pozná Občiansky zákonník z roku 1964, platný dodnes. Táto koncepcia prvý krát objavila v rímskom práve. Napríklad Gaius, hovorí o väčšej škode, ktorá vznikne zabitím otroka⁵⁸.

Škoda sa uhrádza v peniazoch; ak však o to poškodený požiadal a ak je to možné a účelné, uhrádza sa škoda uvedením do predošlého stavu⁵⁹. Actio de lege Aquiliae bola žalobou výlučne na peňažité plnenie. Cieľom dnešnej úpravy náhrady škody je nahradiť škodu, preto, ak je to možné, vinník má poškodenú vec uviesť do stavu, akoby sa škoda nikdy nebola stala. Povinnosťou z Aquiliánskeho zákona nebolo „nahradiť škodu“, ale zaplatiť pokutu, vo výške, ktorá nemusela zodpovedať výške škody.

⁵⁷ § 424 OZ

⁵⁸ Gai 4/212

⁵⁹ § 442, ods. 3 OZ

Pri určení výšky škody na veci sa vychádza z ceny v dobe poškodenia⁶⁰. Samozrejme. Rimania cenu určovali komplikovanejšie – ako najvyššiu cenu počas (uplynulého) roku, alebo mesiaca.

⁶⁰ 443 OZ

Záver

Rímske právo je živé a súčasné. Nemenné zostáva iba v otázkach ars boni et aequi, umenia dobra a spravodlivosti, ktoré nebudú nikdy včerajšie. Menia sa detaily, ktoré s dobrom a spravodlivosťou nesúvisia. Zbytočnosti sa stratili, zlomyseľné ustanovenia stratili svoje ostne. Celú dobu existencie Rímskeho štátu sa vylepšovalo až kým jednotlivé inštitúty nedosiahli dokonalosti, akú obdivujú dnešní právnici, a akej súčasné parlamenty nebudú schopné.

Právny systém našej civilizácie stojí na rímskom práve. Nikto nevymyslel nič, čo by mohlo nahradiť vlastníctvo. Na to, aby vlastník mohol byť vlastníkom, potrebuje právnu ochranu. Jedna z foriem ochrany majetku je inštitút zodpovednosti za škodu. Rimania ho nazývali *Damnum iniuria datum* – škoda spôsobená bezprávnym činom.

Inštitút zodpovednosti za škodu prešiel od doby uzákonenie XII tabúl veľkými zmenami. Odplatu a pomstu skrotil právny poriadok. Z jednotlivých prvkov sa poskladal všeobecne formulovaný zákon. Právna prax rozvila jeho používanie na podobné situácie.

Každý jeden krok nás posúva k všeobecnejšej formulácii. Zákony XII tabúl priniesli právo „davom“. Umožnili komukoľvek domôcť sa práva. Každého pastviny boli chránené pred cudzím dobytkom, každý sa mohol domáhať ochrany pred tečúcou vodou. Na druhej strane mal každý povinnosť strážiť svoj dobytok, aby sa nezatúlal. Každý niesol zodpovednosť za škodu, ktorá sa stala v rozpore so Zákonmi XII tabúl.

Lex Aquilia spôsobil revolúciu vo vnímaní škody. Každý bol zodpovedný za škodu, ktorú spôsobil. Predmetom škody mohol byť akákoľvek hmotná vec. Otroci, deti, dobytok, ostatné zvieratá, umelecké diela, aj predmety dennej potreby. Škoda mohla byť spôsobená spálením, zlomením, poškodením, jednoducho, akýmkoľvek zhoršením kvality cudzej veci.

Prétori a právnici rozšírili pôvodné znenie *Aquiliovho* zákona. Umožnili žalovať „*damnum non corpore non corpori datum*“, zo škody nespôsobenej telom telu, ale predsa zavinenej a vzniknutej. *Actiones exemplo lege Aquiliae* postihovali nie len zabitie, ale aj spôsobenie smrti.

Lex Aquilia je datovaný do obdobia veľkých spoločenských zmien. Môžeme hovoriť o príčine, alebo o následku, ale nová koncepcia zodpovednosti za škodu úzko súvisí s obchodným rozmachom impéria. Možno si plebiscitum vydobyli obchodníci, ktorým nestačili agrárne Zákony XII tabúl'. Možno bezpečné zaistenie práva bolo dôležitým podnetom pre obchodovanie. A môžeme dospieť k záveru, že sme sa ocitli v začarovanom kruhu. Slušní podnikatelia sa dožadujú spravodlivých a bezpečných zákonov a dobré zákony priťahujú pracovitých a podnikavých ľudí. Platilo to v antickom Ríme, platí to aj dnes. A rovnako ako vtedy, aj dnes považujeme inštitút zodpovednosti za škodu za dobrý, užitočný a spravodlivý.

Dnešné zákony o „damnum iniuria datum“ sa zmenili iba v detailoch. Prvkami zodpovednosti za škodu sú škoda, protiprávny čin, zavinenie, a kauzálny nexus. Rozdiely sú iba v detailoch: nemáme otrokov, ani inštitút patria postestas, ani nechováme toľko dobytku. Majetok druhých ľudí stále rešpektujeme. Dnešný sudca bude skúmať príčinnú súvislosť rovnako, ako jeho kolega spred 2000 rokov. A vinník, dúfajme, bude musieť platiť, či už to právnici nazvú „pokutou z bezprávneho činu“, alebo „náhradou škody“.

Resume

This essay is about lex Aquilia de damno, about situation before it, and the changes during the time.

Liability for damage is changed since the ancient times. People in oldest time revenge for damage their property. The revenge was replaced by implement law.

Leges duodecimo tabularum

The oldest statutes speak about causal damages, about damage caused by certain activity. Leges XII tabularum are that same. This important statute has many independent dispositions for pursue damage certain things.

- Actio de pastu pectoris, can be used in situation when cattle eat foreign grass-land.
- Actio aedium incensarum was against man, who ignite a hause, or garner.
- Action de arboribus sucissis was against working out foreign trees, punishment was fine 25 Ass.
- Action aquae pluviae protect real estate from unregulated (or badly regulated) water.

Lex Aquilia

Lex Aquilia was a big change. It was general. Lex Aquilia could be aplicated in every situation. Its object was very wide draught. It covered not only grain, trees and cattle, but slaves, and every animal, and statutes, and daily used things, and everything else, what could be object of property.

Lex Aquilia was enacted in revolution time, in year 286 b.C.. It is possible, it was first plebiscite, witch was valid for every citizen of Roma. Second possible date of enactment is after second war against Kartago. After this war Roma became big and rich. There was explosion of business.

Lex Aquilia consist of tree chapters. First about killing slave, or cattle, second about liability of adstipulator, third about any damage.

First chapter pursue a man, who kill slave, or a cattle. He must pay the highest cost of this slave, or cattle, in last year ago.

Second chapter was not used, because action mandati directa.

Third chapter was the widest. It is used by injuring slave, or cattle, or every possible damage on other animal, or other non-living things.

During the time, pretor had complete lex Aquilia by using actiones in factum and actiones utiles. They allow pursue non citizen, and non-owners. It was possible to pursue in situation, when the damage was causes "non corpore non corpori".

Main terms

Main terms of damnum iniuria are: damage, wrongful conduct, culpa, and chain of causation.

Damage is amount of property which is lost. There is damnum emergence and lucrum cessans. Damnum emergence is what is lost directly. Lucrum cessans is mean property what would be lost in future because present damages.

Wrongful conduct is behavior against the law. Damage caused by behavior according law cannot be a tort. The damnum iniuria datum cannot arise by self- defense or in emergency.

There is need that wrongdoer know, that his doing is wrong. In Roman law is enough, if he has to know it. Negligence is don't know, what everybody do.

Chain of causation is necessary too. There must be no doubt about it. It is remoteness between damage and wrongful conduct. The damage must be caused by wrong act.

This terms are used in present law, in its statutes. There were first used in Roman law.

Literatúra

Coulanges, F., **Antická obec**, preložili Bryksí, J., Mikšová, K., a kol., Praha: SOFIS, 1998

Hausmaninger, H., **Das Schadenersatzrecht der lex Aquilia**, Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1987

Zamaraovský, V.; **Dejiny písané Rímom**, Bratislava: Mladé letá, 1988

Bartošek, M.; **Encyklopedie Římského práva**, druhé vydanie, Praha: Academia, 1994,.

Gaius – učabnice práva ve čtyřech knihách, k vydaniu pripravil a latinského orginálu preložil Kincl, J.; Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 1999, přetisk,

Urfus, v., **Historické základy novodobého práva súkromného**. Praha: nakladatelství C.H.Beck, 1994

Skřejpek, M.; **Ius et religio – právo a náboženství ve starověkém Římě**, Pelhřimov, Vydavatelství a tiskárna 999, 1999

Justiniánske Inštitúcie, zostavil a preložil Peter Blaho. Trnava : Iura Edition, 2000.

Židlická, M.; **Kauce při hrozící škodě v římském právu – Cautio damni infecti**, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2000

Fiala, J.; a kol.; **Občanské právo hmotné**, tretie vydanie, Brno: Masarykova Univerzita a nakladatelství Doplněk, 2002

Diosdi, G., **Ownership in ancient and preclassical roman law**, Budapest: Akadémiai kiadó, 1970

Husmaninger, H.; Blaho, P.; **Praktické případy z římského práva**, , 2. doplnené vydanie, Bratislava, MANZ, spol. s.r.o., 1998

Skřejpek, M.; **Prameny římského práva**, Praha: LexisNexis, 2004

Daube, D., **Roman Law – linguistic, social, and philosophical aspects**.
Edinburgh: Edinburgh University Press, 1969

Rebro, K.; Blaho, P.; **Římske právo**, 2. doplnené vydanie, Bratislava, MANZ, spol. s.r.o., 1997

Kincl, J.; Urfus, V.; Skřejpek, M.; **Římské právo**, Praha: C.H.Beck, 1990

Burian, J.; **Řím – světla a stíny antického velkoměsta**, Praha: nakladatelství Svoboda, 1970

Harvánek, J.; a kol.; **Teorie práva**, Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2002

Kincl, J., **Texty ke studiu obecných dějin státu a práva I. Starověk**, Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1977

Blaho, P.; Haramia, I.; Židlická, M.; **Základy římského práva**, Bratislava: vydavateľstvo MANZ a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK v Bratislave, 1997,